

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

2.1 ความหมายและทฤษฎีบุคลิกภาพ

2.1.1 ความหมายของบุคลิกภาพ คำว่า "บุคลิกภาพ" (Personality) มาจากภาษาละตินว่า เพอซันนา (Persona) หมายถึง หน้ากากของตัวละครที่สวมใส่เวลาเล่นละครหรือแสดงบนเวทีในสมัยกรีกโบราณ (เดโรซ สวานานท์, 2519) ตัวละครจะสวมหน้ากากเพื่อปิดบังเอกลักษณ์ของตนเองและเพื่อให้ออกถึงลักษณะที่แสดงละคร แต่สำหรับชาวโรมัน คำว่า บุคลิกภาพ หมายถึง ลักษณะของบุคคลหนึ่งบุคคลใดที่ปรากฏต่อบุคคลอื่น

แมคคี (Maddi, 1968 อ้างถึงใน นวลละออ สุภาพล, 2527) กล่าวว่า บุคลิกภาพ คือ ความมั่นคงของคุณสมบัติและแนวโน้มทั่ว ๆ ไปที่จะแสดงถึงความแตกต่างของพฤติกรรมทางจิต เช่น ความคิด ความรู้สึกและการกระทำ

ชม ภูมิภาค (2523) กล่าวว่า บุคลิกภาพ หมายถึงการจัดระเบียบของแนวโน้มต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวพันรวมตลอดถึงพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ของคนเรา ได้แก่ ทักษะคติ ความเชื่อถือ ค่านิยม อุดมคติ ความรู้และทักษะตลอดจนการทำงานของร่างกายส่วนต่าง ๆ ด้วย บุคลิกภาพนั้นมักจะมีลักษณะค่อนข้างถาวร เรามักจะมีพฤติกรรมอย่างเดิมเสมอเมื่อพบสถานการณ์อย่างเดียวกันแต่เราก็ยังมีการเปลี่ยนแปลงไปตามอายุและอื่น ๆ บุคลิกภาพเปลี่ยนแปลงไปได้แต่เปลี่ยนแปลงโดยมีระเบียบและสามารถจะทำนายได้ การเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดจากแรงขับภายใน แรงจูงใจและความต้องการอื่น ๆ เป็นระบบของการผสมผสานเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ไม่มีใครเหมือนกัน

จากคำจำกัดความของนักวิชาการที่เสนอไว้ดังกล่าวข้างต้น จึงพอสรุปได้ว่า บุคลิกภาพ หมายถึง เอกลักษณ์ที่บุคคลแสดงออก ซึ่งเรียกได้ว่าลักษณะของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง และแสดงออกมาในรูป พฤติกรรม เช่นความรู้สึก การกระทำ

บุคลิกภาพเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งในวิชาจิตวิทยา นักจิตวิทยาหลายคนมีความเห็นว่าการศึกษาเรื่องบุคลิกภาพ จะช่วยให้เข้าใจและสามารถคาดคะเนพฤติกรรมในอนาคตของบุคคลได้ ในความหมายของคำว่า บุคลิกภาพนั้นผู้ศึกษาวิจัย และให้ความหมายไว้ต่าง ๆ กันคือ ต่อไปใน

อุทัย หิรัญโรต (2526) ให้ความหมายของบุคลิกภาพด้านแสดงตัว-เก็บตัว สรุปได้ว่า บุคลิกภาพด้านแสดงตัว-เก็บตัว หมายถึง แบบหรือประเภทของบุคลิกภาพ ซึ่งนักจิตวิทยาที่มีชื่อเสียงของโลกคนหนึ่งชื่อ คาร์ล จี จุง เป็นผู้กำหนดขึ้นโดยแบ่งบุคลิกภาพออกเป็น 2 ประเภท คือ พวกแสดงตัวและพวกเก็บตัว แต่ในสองพวกนี้อาจมีพวกที่สามปรากฏอยู่ด้วย เรียกว่าพวกเอมบิเวอร์ท (Ambivert) คือ มีลักษณะแสดงตัวและเก็บตัวรวมกัน บุคลิกภาพของเขาที่อธิบายขึ้นโดยเครื่องเร้าทางสังคม ซึ่งพอจะระบุลักษณะของพวกแสดงตัว และเก็บตัวดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดงลักษณะของพวกแสดงตัว-เก็บตัว

พวกแสดงตัว	พวกเก็บตัว
สนใจคนอื่น และโลกภายนอก	เอาตัวเป็นศูนย์กลางแห่งความรู้สึกนึกคิด
บูชาความจริง	เป็นนักคิดฝัน
ชอบทำงานร่วมกับผู้อื่น	ชอบทำงานคนเดียว
ชอบสนุกสนานรื่นเริง ชอบสมาคม	เก็บตัวเงียบ ๆ ไม่ยุ่งสิ่งกับใคร
แสดงออกอย่างเปิดเผย	เก็บความรู้สึกได้ดี
มักโทษคนอื่น	มักโทษตนเอง
มองโลกในแง่ดี	มองโลกในแง่ร้าย
ไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดจนเกินไป	จริงจังกับชีวิต
ไม่ชอบทำการที่ถ้าวุ่นเกินไป	เป็นคนมีระเบียบแบบแผน
ชอบอยู่กับคน	ชอบอยู่กับสิ่งที่ไม่มีชีวิต
ชอบพูดมาก พูดมากกว่าทำ	ไม่ชอบพูดมาก ทำมากกว่าพูด
ไม่ค่อยโกรธกับใคร และรักใครง่าย ๆ	มีอารมณ์เบาแต่ลึก โกรธเกลียดง่าย
ชอบใช้อำนาจสูงส่ง	มักเกรงใจผู้อื่น
ชอบเป็นเจ้านายคน	ไม่ชอบเป็นใหญ่เป็นโต
ไม่ถือเนื้อถือตัว	ถือเนื้อถือตัว ไม่ยอมใครง่าย ๆ
มีเพื่อนมาก แต่คบกันผิวเผิน	มีเพื่อนน้อยแต่ได้เพื่อนจริง
ไม่ชอบวิจารณ์ใคร	ชอบวิจารณ์คนอื่น
ต้องการปรับตัวให้เข้ากับสภาพของโลก	ต้องการเปลี่ยนสภาพของโลกให้เข้ากับตัว

สำหรับบุคคลอื่นๆที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับลักษณะของบุคลิกภาพแบบแสดงตัว และเก็บตัว ที่มีความสอดคล้องกับแนวคิดของจุง คือไอเซนค์(Eysenck)

ลักษณะแสดงตัว เป็นเจตคติที่สนใจโลกภายนอกและวัตถุเป็นพลังงานที่พุ่งออกมาสัมผัสอะไรเพียงผิวเผิน ลักษณะของบุคคลพวกนี้คือ เป็นมิตร มีมนุษยสัมพันธ์ ชอบพจกัญญา นำไว้วางใจ ปรับตัวง่าย นอกจากนี้ไอเซนคยังเพิ่มเติมว่าลักษณะแสดงตัวเป็นมิติหนึ่งของบุคลิกภาพ ซึ่งสามารถวัดได้โดยใช้แบบทดสอบที่เขาสร้างขึ้น โดยมีความสอดคล้องกับแนวคิดของจุง ลักษณะแสดงตัวนี้มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับโรคจิต

ลักษณะเก็บตัว เป็นความบกพร่องของอีโก้(Ego)หรือเป็นความสัมพันธ์ทางลบระหว่างอีโก้กับเป้าหมาย เป็นการปรับเจตคติของบุคคลระหว่างการรับรู้ถึงเป้าหมายกับพฤติกรรมให้สอดคล้องกับลักษณะของบุคคลพวกนี้ คือ เป็นนักอนุรักษ์ ปรับตัวยาก ไม่ไว้วางใจ ลังเล ตัดสินใจยาก ชอบหลบหนี (Eysenck, 1979)

ฮอลล์ และลินเชย์ (Hall and Lindzey, 1957) กล่าวถึงบุคลิกภาพด้านแสดงตัว-เก็บตัว ตามแนวคิดของจุง"เขากล่าวว่าเจตคติโดยทั่วไปของคนเรา มีอยู่ 2 อย่างคือ หันเข้าหาตัวเอง (Introvert) และหันออกจากตัวเอง (Extrovert) ลักษณะของคนจึงแบ่งได้สองแบบ คือ พวกเก็บตัว (Introversion) และพวกแสดงตัว (Extroversion)

รูปแบบของพวกแสดงตัว เป็นคนชอบสังคม ชอบสังสรรค์ มีเพื่อนมาก ชอบความตื่นเต้นทำอะไรโดยไม่ต้องเตรียมตัว เป็นคนหุนหัน ชอบแสดงเรื่องตลกขำขัน ชอบการเปลี่ยนแปลง เป็นคนอิสระมองโลกในแง่ดี ชอบสนุกสนาน ชอบการเคลื่อนไหว ทำสิ่งต่าง ๆ มีแนวโน้มจะก้าวร้าว อารมณ์เสียง่าย ไม่ควบคุมอารมณ์

รูปแบบของพวกเก็บตัว เป็นคนเงิบ แยกตัวจากคนอื่น เจ้าระเบียบ ชอบหนังสือ มากกว่าจะสนิทสนมกับเพื่อน ไม่ไว้วางใจในเหตุการณ์ต่าง ๆ ไม่ชอบความตื่นเต้น ดำเนินชีวิตประจำวันด้วยความเคร่งครัด ทำอะไรมักวางแผนไว้ล่วงหน้า เอาจริงเอาจัง ซื่อตรง มองโลกในแง่ร้าย อารมณ์มั่นคง และให้ค่านิยมสูงกับจริยธรรม

2.1.2 ทฤษฎีบุคลิกภาพ

นักจิตวิทยาได้พยายามอธิบายถึงระบบโครงสร้างของบุคลิกภาพอย่างมีระบบ ตามแนวคิดและความเชื่อของตน ซึ่งจัดเป็นหมวดหมู่ใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

2.1.2.1 ทฤษฎีจิตลักษณะและแบบบุคลิกภาพ (The Trait and Type Theory)

นักจิตวิเคราะห์ชื่อ คาร์ล จี จุง (Carl G. Jung, 1979) มีแนวคิดว่า สามารถจัดแบ่งบุคลิกภาพของบุคคลเข้าเป็นกลุ่ม ๆ ได้ เขาแบ่งบุคลิกภาพของบุคคลออกเป็น 2 แบบ คือ (1) Introverts (2) Extroverts เขาหมายถึงวิธีการแสดงออกของบุคคลต่อสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล จุงอธิบายว่าบุคคลในกลุ่มบุคลิกภาพแบบ Introverts โดยทั่วไปจะเป็นคนขี้อาย ชอบปลีกหนี ไม่สนใจคนอื่น ๆ และพอใจที่จะเก็บตัวอยู่คนเดียว ส่วนบุคคลในกลุ่มบุคลิกภาพแบบ Extraverts จะเป็นคนที่ชอบสนใจคนอื่น สิ่งต่าง ๆ และสถานการณ์ที่แวดล้อมตัวของเขาและเป็นคนที่มีการผ่อนปรนเข้าหาคนอื่น ๆ และมีความสุขสนุกสนานรื่นเริงกับคนอื่น ๆ ด้วย

นอกจากนี้ จุง ได้อธิบายว่าบุคลิกภาพทั้ง 2 แบบนี้จะแสดงออกควบคู่ไปกับฟังก์ชัน (Function) 4 ประการนี้ คือ

ก. การรับสัมผัส (Sensation) เป็นวิธีการหนึ่งที่บุคคลรับข้อมูลข่าวสารจากโลกภายนอก และตีความรับรู้สิ่งของหรือบุคคล โดยใช้ประสาทสัมผัสทั้งห้า

ข. การคิดสังหรณ์ (Intuition) เป็นการตีความ รับรู้ข่าวสารต่าง ๆ ด้วยสิ่งที่อยู่เหนือกว่าประสาทสัมผัสทั้งห้า เพื่อค้นหาความหมายของปรัชญาขั้นสูงสุด ของประสบการณ์และศักยภาพของประสบการณ์

ค. การคิด (Thinking) เป็นกระบวนการที่ใช้ในการตัดสินใจกระทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยเหตุผล

ง. ความรู้สึก (Feeling) เป็นกระบวนการเช่นเดียวกับการคิด แต่ใช้อารมณ์ และกำหนดคุณค่าเป็นตัวตัดสินใจกระทำ

ลักษณะแสดงตัวและลักษณะเก็บตัว มีทั้งส่วนดีและส่วนเสีย โดยที่ลักษณะเก็บตัวมีส่วนดีคือ ทำให้บุคคลได้สร้างสรรค์และผลิตสิ่งที่มีประโยชน์ แต่ในทางตรงกันข้ามก็มีผลเสียคือทำให้บุคคลหมกหมุ่นกับตนเองมากเกินไป เสรีนิยมไม่มีความแน่ใจที่จะตัดสินใจ ซึ่งอาจทำให้เกิดผลเสียหายได้ ส่วนลักษณะแสดงตัวมีส่วนดีคือ ทำให้บุคคลกล้าตัดสินใจ แต่อาจเป็นผลเสียได้ถ้าเข้มงวดเกินไป โดยปราศจากการวิเคราะห์หรือพิจารณา (นีออน กลินรัตน์, 2534)

2.1.2.2 ทฤษฎีสัมพันธภาพระหว่างบุคคลของซุลลิแวน (Sullivan's Theory

Interpersonal Relation, 1953 อ้างถึงใน นวลละออ สุภาพล, 2527) ซุลลิแวน กล่าวว่ามนุษย์จะดำรงชีวิตอยู่ได้นั้นจำเป็นต้องมีสัมพันธภาพซึ่งกันและกันกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งสิ่งแวดล้อมนี้รวมทั้งบุคคลและสภาพการณ์ต่าง ๆ ดังนั้นความคิดเห็นเกี่ยวกับตนเองแต่ละบุคคลส่วนหนึ่งจะเกิดจากการที่บุคคลนั้นรับรู้เกี่ยวกับตนเองตามที่บุคคลอื่นมองเขาและเข้าใจเขา ซึ่งผลจากการรับรู้ดังกล่าวนี้ จะเป็นผลทำให้บุคคลนั้นรับเอาความคิดที่ถูกต้องและไม่ถูกต้องของบุคคลอื่นมาเป็นของตนเอง และถ้าบุคคลนั้นรับเอาความคิดที่ไม่ถูกต้องของการรับรู้ของบุคคลอื่นมาเป็นของตน บุคคลนั้นก็จะรับรู้ ตลอดจนเข้าใจตนเองอย่างผิดพลาด

ซุลลิแวน เชื่อในเรื่องความปรารถนาพื้นฐานของมนุษย์ โดยเชื่อว่ามนุษย์มีความปรารถนาพื้นฐาน 2 ประการ คือ ความพอใจ (Satisfication) และความปลอดภัย (Safety) ซึ่งความปรารถนาทั้งสองประการนี้ เป็นความปรารถนาที่จะทำให้เกิดสัมพันธภาพระหว่างกันและกัน ในเรื่องบุคลิกภาพ ซุลลิแวน เชื่อว่าเป็นผลมาจากพัฒนาการในแต่ละขั้นของชีวิต ซึ่งขึ้นอยู่กับโอกาสในการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่น บุคคลใดมีการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่นเป็นอย่างดี และมีโอกาสในการตอบสนองตามความต้องการของชีวิตอย่างเหมาะสม ย่อมพัฒนาบุคลิกภาพที่พึงประสงค์ แต่ในทางตรงกันข้าม หากในแต่ละขั้นตอนของชีวิตบุคคลนั้นขาดสัมพันธภาพที่ดีกับบุคคลอื่น ย่อมพัฒนาบุคลิกภาพที่ไม่พึงประสงค์

นอกจากนี้ ซุลลิแวน ยังเชื่อว่า การพัฒนาบุคลิกภาพในเยาว์วัยมีความสำคัญมาก และเป็นวัยที่กำหนดแนวทางพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคลในอนาคตอีกทั้งเป็นวัยที่เริ่มรู้จักโลกอันสลับซับซ้อนและเริ่มมีสัมพันธภาพกับบุคคลอื่น ๆ มากยิ่งขึ้น ซึ่งการมีสัมพันธภาพที่ดีกับบุคคลอื่นจะช่วยพัฒนาบุคลิกภาพที่พึงประสงค์อีกด้วย ซุลลิแวน ได้อธิบายลักษณะของบุคลิกภาพและสาเหตุของบุคลิกภาพไม่พึงประสงค์โดยแยกออกเป็น 6 ประเภท คือ

1. ประเภทหมกมุ่นอยู่กับตนเอง มักจะท้อแท้ผิดหวังง่าย มีความเจ็บแค้นในใจ และคิดว่าตนเองถูกเข้าใจผิดเสมอ สาเหตุของบุคลิกภาพประเภทนี้เกิดขึ้นเพราะ บุคคลประเภทนี้ผิดหวังในสัมพันธภาพระหว่างตนกับบุคคลอื่น

2. ประเภทไม่สูงส่งกับใคร บุคคลประเภทนี้มักจะมีความรู้สึกว่าทำบุญกับใครไม่ขึ้น มักจะน้อยใจ สาเหตุแห่งบุคลิกภาพประเภทนี้เป็นเพราะไม่ได้รับความรัก หรือขาดความรักในวัยเด็ก จึงส่งผลในวัยต่อ ๆ มา

3. ประเภทต้องพึ่งพาอาศัยคนอื่น บุคคลประเภทนี้ จะไม่มีความคิดเห็นของตนเอง คอยปฏิบัติตามคำแนะนำของคนอื่นต้องยึดหรือพึ่งพาคนอื่นเป็นหลัก สาเหตุแห่งบุคลิกภาพประเภทนี้อาจเป็นผลจากการเลี้ยงดูของบิดามารดาที่แสดงอำนาจเหนือเด็กตลอดเวลา โดยเฉพาะในช่วงวัยเด็ก

4. ประเภทไม่เป็นมิตรกับใคร บุคคลประเภทนี้มักจะไม่ค่อยคบและสมาคมกับใคร อารมณ์มักจะขุ่นมัว หงุดหงิด สาเหตุแห่งบุคลิกภาพประเภทนี้เป็นเพราะบิดามารดา เคียดแค้นและเอาใจใส่เขาเกินไป หวังว่าเขาได้ดีมากเกินไป หรืออาจจะเป็นเพราะบิดามารดามักจะไม่พอใจและไม่สนใจเกี่ยวกับผลการกระทำใด ๆ ของบุตร ธิดาของตน

5. ประเภทคัดค้านได้เถียง สาเหตุแห่งบุคลิกภาพประเภทนี้เป็นเพราะชอบเรียกร้องความสนใจเมื่ออยู่ในวัยเด็ก และเมื่อโตขึ้นก็ยังใช้ชีวิตการเดิม

6. ประเภทรักรวมเพศ บุคคลประเภทนี้มักมีการปรับตัวเกี่ยวกับการแก้ปัญหาวินเรื่องเพศอย่างผิด ๆ สาเหตุของบุคลิกภาพประเภทนี้ เป็นผลมาจากการอบรมเลี้ยงดูที่บิดา มารดาขาดสัมพันธภาพกับบุตรธิดาไม่สามารถให้ความอบอุ่นทางใจ ไม่สามารถสื่อความหมายที่เกี่ยวกับบทบาททางเพศของบุตรธิดาได้อย่างถูกต้องชัดเจน อีกทั้งสัมพันธภาพระหว่างบุคคลในส่วนที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับเพศนั้นเป็นไปอย่างไม่เหมาะสม

2.1.2.3 ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic Theory) ของ ซิกมันด์ ฟรอยด์ (อ้างถึงใน นวลละออ สุภาพล, 2527) โดยทฤษฎีนี้มีความเชื่อเบื้องต้นว่า บุคลิกภาพหรือพฤติกรรมของมนุษย์มาจากพลัง 4 ชนิด ได้แก่

1. พลังสัญชาตญาณ (Instinctual Drive or Instinct Drive) อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า แรงขับสัญชาตญาณ ซึ่งฟรอยด์ อธิบายการทำงานของสัญชาตญาณชนิดนี้ว่าร่างกายของคนเราจะถูกกระตุ้นทำให้เกิดความต้องการที่จะทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งและเพื่อลดแรงกระตุ้นหรือการตอบสนองความต้องการนั้น ขอบริเวณร่างกายส่วนนั้นก็จะเกิดพลังสัญชาตญาณ ซึ่งเป็นพลังที่ทำให้บุคคลทำกิจกรรมเพื่อให้อินทรีย์หาประสบการณ์หรือแสดงพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความพึงพอใจ

2. พลังเพศ (Libido) เป็นพลังขับเคลื่อนทางเพศ ทฤษฎีจิตวิเคราะห์เน้นถึงความสำคัญของแรงขับเคลื่อนทางเพศและอธิบายความหมายของคำนี้ว่า มีาหมายถึงความต้องการทางเพศเท่านั้น

แต่มีความหมายกว้างขวางกว่านั้น คือรวมถึงพฤติกรรมอื่น ๆ ซึ่งบางครั้งดูเหมือนว่าจะไม่ได้เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศเลย เช่น ความวิตกกังวลของเด็กเกี่ยวกับอันตรายของร่างกาย การขาดใจ ซึ่ง فروยด์อธิบายว่าเป็นความกลัว อันเนื่องมาจากการถูกตัด (Castration) โดยเด็กเก็บกดว่าในจิตไร้สำนึกว่าอวัยวะเพศของตนจะถูกตัด ความกลัวนี้สะท้อนออกมาในลักษณะของความกลัวขาดใจทางร่างกาย นอกจากนี้พฤติกรรมอื่น ๆ เช่น การแต่งกาย ความสนใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ล้วนเป็นสิ่งที่เกิดจากพลังเพศทั้งสิ้น

3. พลังคุ้มครองตนเอง (Ego-instincts) แม้ว่าพลังเพศจะเป็นพลังสำคัญในการบริหารบุคลิกภาพ แต่ยังมีสัญชาตญาณอื่น ๆ อีก เช่น สัญชาตญาณความหิว ความกระหาย การหลีกเลี่ยงความเจ็บปวด ซึ่งสิ่งเหล่านี้ فروยด์ได้รวมสัญชาตญาณเหล่านี้ไว้ด้วยกันเรียกว่า สัญชาตญาณคุ้มครองตนเองแต่ทฤษฎีจิตวิเคราะห์มิได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับพลังคุ้มครองตนเองมากนัก

4. พลังความก้าวร้าว (Aggression) ความก้าวร้าวอาจถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของพลังเพศโดย فروยด์ ถือว่าความรู้สึกดังกล่าวนั้นเป็นการแสดงความรู้สึกทางเพศ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการแสดงออกในเรื่องเพศลักษณะหนึ่งเช่นความไม่ลงรอยหรือการทะเลาะวิวาทไม่ปรองดองกันของสามี ภรรยา ซึ่งบางครั้งอาจถึงขั้นทำร้ายร่างกายกัน พฤติกรรมนี้ถือได้ว่าเป็นการแสดงออกทางเพศอย่างหนึ่ง

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ จุดสำคัญอยู่ที่การศึกษากระบวนการของจิตไร้สำนึก (Unconscious Mental Processes) ก่อนจะมีทฤษฎีจิตวิเคราะห์ นักจิตวิทยาเชื่อว่า การทำกิจกรรมต่าง ๆ เกิดจากระบบประสาทซึ่งมีการควบคุมการบริหารงานด้วยตัวของมันเองและกิจกรรมที่กระทำ จะเป็นกิจกรรมที่เกิดจากความสำนึกที่รู้ตัว فروยด์ ให้ความเห็นว่ากิจกรรมเหล่านี้เกี่ยวข้องกับจิตไร้สำนึกและให้เหตุผลว่าจากจิตไร้สำนึกมีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่ทางจิต และมีส่วนสำคัญในการตัดสินใจพฤติกรรม

การทำงานของจิต มีการทำงานอยู่ 3 ระดับ คือ

1. จิตสำนึก (Conscious Mind) เป็นสภาวะที่บุคคลรับรู้ตามประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น ผิวกาย การรับรู้นี้จะเข้ารวมกับความรู้สึกนึกคิดภายใน เช่น เมื่อได้ยินใครสนทนา ก็จะรู้สึกน้อยใจ จึงเป็นพฤติกรรมที่รู้ตัว การรับรู้ระดับนี้บุคคลรู้ตัวเองตลอดเวลา

2. จิตกอนสำนึก (Preconscious mind) เป็นประสบการณ์ที่สะสมไว้มีลักษณะ ลางเลือน ถ้าถูกสภาวะหรือสิ่งกระตุ้นที่เหมาะสม สิ่งเหล่านั้นก็จะเข้ามาอยู่ในจิตสำนึกได้ คือ นึกรู้

และจำได้จึงมีความใกล้ชิดกับจิตสำนึกมากกว่าจิตไร้สำนึก

3. จิตไร้สำนึก (Unconscious mind) เป็นการเก็บกด (Repression) สิ่งที่ไม่ต้องการ ไม่ปรารถนา หรือสิ่งที่ทำให้ตนเจ็บปวด กระบวนการเก็บกดความรู้สึกดังกล่าวนี้อาจเรียกว่าการแปรพลังจิตไร้สำนึกก็ได้ (นวลละอ อสุภาผล, 2527)

โครงสร้างบุคลิกภาพของ فروยด์ เน้นถึงบุคลิกภาพของบุคคลประกอบไปด้วย 3 องค์ประกอบ คือ อิด (Id) อีโก้ (Ego) และซูเปอร์อีโก้ (Superego) บุคคลคิดหรือกระทำอะไรลงไปล้วนเป็นผลมาจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่าง 3 องค์ประกอบนี้ ซึ่ง فروยด์ อธิบายไว้ดังนี้ (วิจิตาณิ เจริญขวัญ, 2523)

(1) อิด อยู่ในจิตไร้สำนึกเป็นแรงกระตุ้นพื้นฐานของมนุษย์และสัตว์ เป็นพลังที่มีอยู่มาแต่จิตที่ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด ประกอบไปด้วยความต้องการทางชีววิทยา 2 ประการ คือ ความต้องการทางเพศ หรือความต้องการดำรงพันธุ์ และความต้องการก้าวร้าว เป็นพลังที่ไม่ได้รับการอบรมสั่งสอน จึงทำให้เกิดแรงผลักดันสนองความต้องการตามความพอใจ ทำให้มนุษย์มีพฤติกรรมไปตามความพอใจของตน

(2) อีโก้ เป็นส่วนของบุคลิกภาพที่พัฒนาเติบโตมาจากอิดจิต หน้าที่สำคัญของจิต ก็คือให้จิตหาทางออกแห่งพลังที่ติดตัวมาแต่กำเนิด ให้แสดงออกในวิถีทางที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับของสังคม ดังนั้น คุณลักษณะที่สำคัญของอีโก้ ได้แก่ การสามารถควบคุมความต้องการของจิตอันไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม มิให้ปรากฏออกมาภายนอก ความต้องการที่จะตอบสนองข้างล่าง ความอดกลั้นมากขึ้น

(3) ซูเปอร์อีโก้ อยู่เหนืออีโก้ เป็นส่วนบุคลิกภาพที่ได้รับการพัฒนาขึ้นจากการที่อีโก้ได้มีประสบการณ์กับสภาพความเป็นจริงในชีวิต เป็นพฤติกรรมด้านความมีเหตุผลและอิงความเป็นจริงทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมและการกระทำต่าง ๆ ของตน เปรียบเสมือนคุณธรรม จรรยาบรรณ มโนธรรม กฎแห่งการมีชีวิตอยู่ในสังคม ที่ได้ได้รับการอบรมสั่งสอนถ่ายทอดมาจากพ่อแม่ และสังคม ดังนั้น คุณลักษณะที่สำคัญของเหนือจิต ได้แก่ คอยดูแลควบคุมการกระทำสิ่งใดผิดสิ่งใดถูก ควบคุมให้ชีวิตอยู่ในมาตรฐานที่ดี และพยายามตั้งอุดมคติ เพื่อเป็นแนวทางให้ตนเองไปสู่อุดมการณ์นั้น ๆ

โครงสร้างของจิตทั้ง 3 ดังกล่าวข้างต้นจะทำงานร่วมกันตั้งแต่เด็กที่มีอายุ 5-6 ขวบขึ้นไป และถ้าทั้ง 3 ส่วนขาดความสมดุลกันคือ ส่วนใดส่วนหนึ่งมีพลังครอบคลุมส่วนอื่น ถ้าหากเกิดความไม่สบายใจ ซึ่งนำไปสู่ความเครียด ความวิตกกังวล ทำให้พัฒนาการทางอารมณ์ไม่เหมาะสม

และถ้าอึดมีอำนาจหรือพลังมากเกินไป จะทำให้เกิดพฤติกรรมที่ขาดความยับยั้งคิด ขาดสติ หรือขาดความรอบคอบ หากว่าอึดให้ขาดความครอบคลุมและซัดพลังของอึดได้ บุคคลนั้นก็ขาดชีวิตชีวาไร้อารมณ์ เปรียบเสมือนหุ่น และหากว่าอุปเปอร์อึดมีอำนาจมากเกินไป บุคคลจะกลายเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ รู้สึกเคร่งเครียด ยากที่จะเกิดความพอใจ(ผ่องพรรณ เกิดพิทักษ์, 2527)

2.2 กระบวนการกลุ่ม

2.2.1 ความหมายของกระบวนการกลุ่ม

กระบวนการกลุ่มมีชื่อเรียกในภาษาอังกฤษได้หลายคำ เช่น Group Dynamics, Group Process และมีชื่อเรียกในภาษาไทยหลายชื่อ เช่น พลวัตรกลุ่ม กระบวนการกลุ่ม กลุ่มสัมพันธ์ พลัฏฐ์หรือกลศาสตร์กลุ่ม ซึ่งต่างก็มีความหมายเดียวกัน (ราตรี ทาผัด, 2532)

เรกอนและเชฟเพิร์ด (Ragon and Shepherd, 1971 อ้างถึงใน กาญจนา ไชยพันธุ์ และคณะ, 2535) กล่าวว่า กระบวนการกลุ่ม คือ การศึกษาธรรมชาติของกลุ่มที่เกิดขึ้นในขณะที่มนุษย์ทำงานร่วมกัน มุ่งที่จะศึกษาพฤติกรรมของสมาชิกทุกคนในกลุ่ม ตลอดจนความสัมพันธ์ของสมาชิกแต่ละคนในกลุ่มโดยการอธิบาย การเตรียมการและประเมินผลร่วมกับสมาชิกทุกคนจะได้ทราบสิ่งที่เกิดขึ้นในกลุ่ม

คาร์ไรท์, ดอร์วิน และแซนเดอร์ (Cartwright, Dorwin and Zander, 1968) ได้ให้ความหมายของกระบวนการกลุ่มไว้ 3 ความหมาย คือ

1. กระบวนการกลุ่ม หมายถึง อุดมการณ์ทางการเมืองแบบหนึ่ง (A Sort of Political Ideology) ที่กลุ่มควรจัดให้มีและควรดำเนินการ อุดมการณ์ดังกล่าวจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเป็นผู้นำในระบอบประชาธิปไตย การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของสมาชิกและคุณค่าหรือประโยชน์ที่สมาชิกและสังคมควรจะได้รับซึ่งนับเป็นการรวมกลุ่มในอุดมคติที่สมาชิกทุกคนจะมีความเท่าเทียมกันไม่มีการกำหนดการเป็นผู้นำผู้ตาม ทุกคนจะใช้สติปัญญาและความสามารถที่ตนเองมีอยู่อย่างเต็มที่เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม
2. กระบวนการกลุ่ม หมายถึง เทคนิคต่าง ๆ ที่นำมาใช้เพื่อฝึกทักษะเกี่ยวกับมนุษย์สัมพันธ์หรือการเรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับกลุ่ม เช่น การแสดงบทบาทสมมติ (Role Playing) การสังเกต (Observation) และการให้ข้อวิจารณ์แก่กัน (Feedback) เป็นต้น

3. กระบวนการกลุ่ม หมายถึง สาขาที่ว่าด้วยวิชาการสืบสวนสอบสวน (Field of Inquiry) เพื่อให้ทราบธรรมชาติของกลุ่ม กฎการพัฒนาของกลุ่ม ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกด้วยกันเองและระหว่างกลุ่ม

ทิสนา แชมมณีและคณะ (2522) ได้กล่าวว่า กระบวนการกลุ่มเป็นวิทยาการแขนงหนึ่งซึ่งพยายามที่จะศึกษาเรื่องเกี่ยวกับกลุ่มคน เพื่อให้ได้ความรู้ที่จะนำไปปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงเจตคติและพฤติกรรมของคน อันจะเป็นประโยชน์ในด้านการเสริมสร้างความสัมพันธ์และการปรับปรุงการทำงานกลุ่มให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

บุหงา วชิรศักดิ์มิ่งคล (2530) ได้ให้ความเห็นว่า กระบวนการกลุ่มอาจเรียกเป็นอย่างอื่น เช่น กลุ่มสัมพันธ์ พลวัตรกลุ่ม พลังกลุ่มหรือกลศาสตร์กลุ่ม เพราะแม้แต่ภาษาอังกฤษก็มีหลายคำที่มีความหมายเป็นอย่างเดียวกัน คือ Group Process, Group Dynamics และนอกจากนี้ยังได้กล่าวว่า กระบวนการกลุ่มเป็นทั้งเทคนิคและวิทยาการแขนงหนึ่งที่ทำให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของกลุ่มและพฤติกรรมของสมาชิกในกลุ่มซึ่งสามารถนำความรู้ดังกล่าวไปใช้ในการปรับเปลี่ยนค่านิยมและพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคล อันเป็นผลต่อการพัฒนาบุคลากรและองค์การต่าง ๆ

พนม ล้อมอารีย์ (2522) กล่าวสรุปไว้ว่า กระบวนการกลุ่ม หมายถึง กระบวนการที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในกลุ่ม กระบวนการกลุ่มเป็นกระบวนการที่มีความเคลื่อนไหว มีความต่อเนื่องกันเกี่ยวกับการเสริมสร้างโครงสร้างใหม่ นอกจากนี้ยังเกี่ยวกับความพยายามในการที่จะปรับตัวของสมาชิกต่อสมาชิกคนอื่น ๆ เพื่อพยายามลดความตึงเครียดต่าง ๆ พยายามจัดความขัดแย้งในใจให้หมดสิ้นไปและแก้ปัญหาต่าง ๆ ซึ่งสมาชิกในกลุ่มกำลังประสบอยู่

จากความหมายที่กล่าวมาแล้วข้างต้น พอสรุปได้ว่า กระบวนการกลุ่ม หมายถึง กิจกรรมที่จัดให้สมาชิกได้ทำร่วมกันเป็นกลุ่มเพื่อช่วยให้สมาชิกในกลุ่มเข้าใจถึงพฤติกรรมของตน พัฒนาตนเอง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการสร้างเสริมสัมพันธภาพและการทำงานร่วมกับผู้อื่น ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

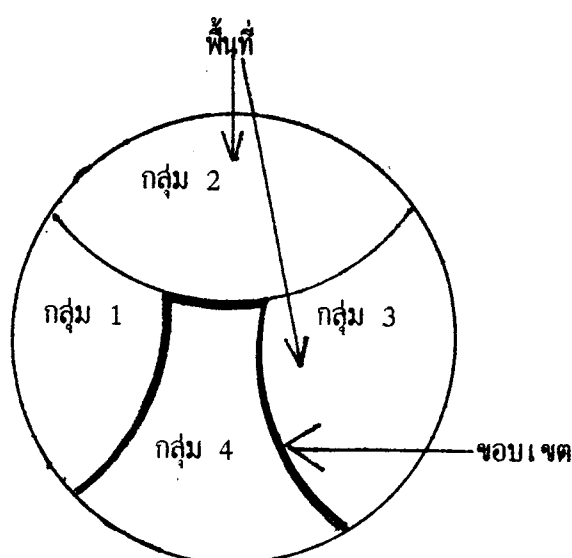
2.2.2 ทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการกลุ่ม

2.2.2.1 ทฤษฎีสานาม (Field theory) ของเคิร์ท เลวิน (Kurt Lewin) ในเรื่องของกลุ่ม เลวิน แบ่งลักษณะของกลุ่มออกเป็น 2 แบบ (กาญจนา ไชยพันธุ์, 2538) คือ

(1) ลักษณะตามสภาพของกลุ่ม (Topological Construction) หมายถึง กลุ่มที่พิจารณาสภาพภายในของกลุ่มเป็นสำคัญ ซึ่งประกอบด้วย 2 ส่วน คือ

(ก) พื้นที่ (Region) ส่วนของขนาดและรูปร่างของกลุ่ม (Social Space) มีความแตกต่างกันออกไป ทำให้กลุ่มเกิดความตึงเครียดหรือสมดุลได้

(ข) ขอบเขต (Barrier) เป็นส่วนของขอบเขตที่ติดต่อกันระหว่างบุคคล ถ้าบุคคลหรือระหว่างกลุ่มต่อกัน มีขอบเขตมากหรือนานาก็จะเป็นอุปสรรค ในการติดต่อสื่อสารหรือการสร้างสัมพันธ์

จะเห็นว่าจากรูปภาพขอบเขตของกลุ่ม 2 มีขอบเขตบางกลุ่มพร้อมที่จะติดต่อกับกลุ่ม 3 และกลุ่ม 1 ส่วนกลุ่ม 4 มีขอบเขตหนาไม่ยอมติดต่อกับกลุ่ม 3 และกลุ่ม 1

(2) ลักษณะตามการเคลื่อนที่ของกลุ่ม (Dynamics Construction) กลุ่ม 4 พิจารณาตามพลังกลุ่มเป็นสำคัญ ซึ่งประกอบด้วย 3 ส่วน คือ

(ก) ความตึงเครียด (Tension) เป็นภาวะที่เกิดความไม่สมดุลภายในกลุ่ม สมาชิกของกลุ่มต้องช่วยกัน ลดความตึงเครียดลง

(ข) ทิศทาง (Vector) เป็นการเคลื่อนที่ไปสู่จุดหมาย จะช่วยให้กลุ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาถือเป็นพลวัตของกลุ่ม ดังนั้น ถ้าทิศทางยาว กลุ่มจะอยู่ห่างจากจุดหมาย ถ้าทิศทางสั้นกลุ่มสมาชิกต้องช่วยกันในการดำเนินกิจกรรมจะทำให้ทิศทางไปสู่จุดหมายเร็วขึ้น

(ค) แรงดึงดูด (Valence) เป็นแรงยึดเหนี่ยวระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มและแรงยึดเหนี่ยวระหว่างกลุ่ม แรงยึดเหนี่ยวนี้เองทำให้กลุ่มบรรลุเป้าหมาย ถ้าสมาชิกในกลุ่มมีแรง

ยึดเหนี่ยวสูง กลุ่มก็จะรวมตัวกันสูงก่อให้เกิดความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมกลุ่ม

(3) พฤติกรรมของบุคคลในกลุ่ม

1) การศึกษาพฤติกรรมของบุคคล

พฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มจะมีปฏิสัมพันธ์กันนั้นสถานการณ์เป็นตัวกำหนด

จากการศึกษาของเลวิน พบว่า พฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มจะมีลักษณะต่าง ๆ กันขึ้นกับการปกครอง 3 แบบ

(ก) ผู้ที่มาจากครอบครัวแบบอัตตาธิปไตยจะเป็นคนไม่มีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ ก้าวร้าว รุนแรง และเห็นแก่ตัว

(ข) ผู้ที่มาจากครอบครัวแบบเสรีนิยม จะเป็นบุคคลที่ขาดระเบียบ วินัย ไม่มีกฎเกณฑ์ในชีวิต

(ค) ผู้ที่มาจากครอบครัวประชาธิปไตย จะเป็นบุคคลที่ยึดหยุ่น ขอบอิสระ และรู้จักขอบเขตในการปฏิบัติตนของตนเอง

2) การศึกษากลุ่มทางจิตวิทยาในด้านอุตสาหกรรม เลวินพบว่า การใช้แรงจูงใจเพียงเล็กน้อยจะไม่ตอบสนองความต้องการของสมาชิกหรือกลุ่มที่ใช้อำนาจจะทำให้สมาชิกเกิดความคับข้องใจ

3) การศึกษาเกี่ยวกับการตัดสินใจของกลุ่มในเรื่องการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ เลวินพบว่าถ้าสมาชิกได้รับคำสั่งแจ้ง ความจริงจากปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่ม เขาจะพยายามช่วยกันแก้ปัญหาไม่โยนให้ผู้อื่นแต่เพียงผู้เดียว การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา เขาจะยอมรับผลของการแก้ปัญหาด้วย

อย่างไรก็ตาม เลวิน สรุปสาระสำคัญของทฤษฎีสนามไว้ดังนี้

(1) พฤติกรรมเป็นผลจากพลังความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่ม กลุ่มไม่ได้เกิดจากการรวมตัวของสมาชิกเพียงอย่างเดียว แต่เป็นผลจากโครงการที่เกิดจากการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันและกันในกลุ่ม

(2) โครงสร้างของกลุ่ม เกิดจากการรวมกลุ่มของบุคคลที่มีลักษณะแตกต่างกัน

(3) การรวมกลุ่มแต่ละครั้งจะต้องมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ครอบคลุมเป็นปฏิสัมพันธ์ในรูปการกระทำ ความรู้สึก และความคิด

(4) องค์ประกอบด้านปฏิสัมพันธ์ ได้แก่ การกระทำ ความรู้สึก และความคิด จะก่อให้เกิด

เกิดโครงสร้างของกลุ่มแต่ละครั้ง ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของสมาชิกในกลุ่ม

(5) สมาชิกในกลุ่มจะมีการปรับตัวเข้าหากันและพยายามช่วยกันทำงานซึ่งการที่บุคคลพยายามปรับปรุงคุณภาพของตนที่มีความแตกต่างกันนี้ จะก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และทำให้เกิดพลังหรือแรงผลักดันของกลุ่มที่มากในการทำงานเป็นไปด้วยดี

2.2.2.2 ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์ (Interaction Theory) ของ เบลล์ (Bales) โฮมมาน (Homans) และไวท์ (Whyte) (อ้างถึงใน ทิศนา แวมมณี, 2522) แนวความคิดพื้นฐานของทฤษฎีนี้ คือ

- กลุ่มจะมีปฏิสัมพันธ์กันโดยการกระทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง (Activity)
- ปฏิสัมพันธ์จะเป็นปฏิสัมพันธ์ทุก ๆ ด้าน คือ
 1. ปฏิสัมพันธ์ทางร่างกาย (Physical Interaction)
 2. ปฏิสัมพันธ์ทางด้านวาจา (Verbal Interaction)
 3. ปฏิสัมพันธ์ทางจิตใจ (Emotional Interaction)
- กิจกรรมต่างๆที่กระทำผ่านการมีปฏิสัมพันธ์นี้จะก่อให้เกิด อารมณ์ ความรู้สึกขึ้น

2.2.2.3 ทฤษฎีระบบ (System Theory) ทฤษฎีนี้มีแนวคิดที่สำคัญคือ

- กลุ่มจะประกอบด้วยโครงสร้างหรือระบบซึ่งจะมีการแสดงบทบาทและการกำหนดตำแหน่งหน้าที่ของสมาชิก

- การแสดงบทบาทหน้าที่ตำแหน่งของสมาชิกจะกระทำได้โดยการสื่อสารระหว่างกัน (Communication) และจากการเปิดเผยตัวเองในกลุ่ม (Open System)

2.2.2.4 ทฤษฎีสังคมมิติ (Sociometree Orientation) ของ โมเรโน (Moreno) ทฤษฎีนี้มีแนวคิดที่สำคัญดังต่อไปนี้ คือ

- การกระทำและจริยธรรมหรือขอบเขตการกระทำของกลุ่มจะเกิดความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่มศึกษาโดยให้สมาชิกเลือกสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกัน (Inter personal Choice)
- เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาความสัมพันธ์คือบทบาทสมมติ(Role Playing) หรือการใช้เครื่องมือวัดการเลือกทางสังคม(Sociometric Test)

2.2.2.5 ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic Orientation) ของซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) ทฤษฎีนี้มีแนวคิดที่สำคัญคือ

- เมื่อบุคคลรวมกันเป็นกลุ่ม จะต้องอาศัยแรงจูงใจ (Motivation Process)

ซึ่งอาจเป็นรางวัล หรือ ผลจากการทำงานในกลุ่ม

- ในการรวมกลุ่มบุคคลจะมีโอกาสแสดงตนเองอย่างเปิดเผยหรือพยายามป้องกันปิดบังตนเองโดยวิธีต่าง ๆ ซึ่งเป็นวิธีการป้องกันตนเอง (Defense Mechanism) การใช้แนวคิดนี้ในการวิเคราะห์กลุ่มช่วยให้บุคคลแสดงออกโดยความเป็นจริง โดยใช่วิธีการบำบัดทางจิต (Therapy) ก็จะช่วยทำให้สมาชิกเข้าใจตนเอง และผู้อื่นได้อย่างดียิ่งขึ้น

2.2.2.6 ทฤษฎีบุคลิกภาพของกลุ่ม (Group Syntallity Theory)

แคทเทล (Cattell, 1970 อ้างถึงใน ทิศนา ขวมนิ, 2522) เป็นผู้คิดทฤษฎีนี้โดยอาศัยหลักจากการเสริมแรง (Reinforcement Theory) คือ กฎแห่งผล (Law of Effect) เพื่ออธิบายพฤติกรรมของกลุ่ม แนวคิดของทฤษฎีนี้ประกอบด้วย

- ลักษณะของกลุ่มประกอบด้วย

ก. กลุ่มแต่ละกลุ่มประกอบด้วยสมาชิกซึ่งมีบุคลิกภาพเฉพาะตัว (Population Traits) ได้แก่ สติปัญญา ทักษะ บุคลิกภาพ เป็นต้น

ข. กลุ่มแต่ละกลุ่มจะมีบุคลิกภาพเฉพาะกลุ่ม (Syntallity Traits หรือ Personality Traits) หรือความสามารถที่กลุ่มได้รับจากสมาชิก ซึ่งจะทําให้แต่ละกลุ่มมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป บุคลิกภาพของกลุ่ม ได้แก่ ความสามารถของกลุ่มที่มีอยู่ การกระทำของสมาชิกร่วมกัน การตัดสินใจ รวมทั้งพฤติกรรมการแสดงออกของสมาชิก

ค. กลุ่มแต่ละกลุ่มมีลักษณะโครงสร้างภายในโดยเฉพาะ (Characteristic of Internal Structure) ซึ่งหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก และแบบแผนหรือลักษณะในการรวมกลุ่ม เช่น มีการแสดงบทบาท ตามตำแหน่งหน้าที่ มีการสื่อสารระหว่างสมาชิก เป็นต้น

- พลัหรือการเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพของกลุ่ม (Dynamics of Syntallity) หมายถึง การแสดงกิจกรรมหรือความร่วมมือของสมาชิกในกลุ่ม เพื่อจุดมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่งการกระทำของสมาชิกมีลักษณะ 2 ประการ คือ

ก. ลักษณะที่ทําให้กลุ่มรวมกันได้ (Maintenance Synergy) หมายถึง ลักษณะของการร่วมมือในการกระทำกิจกรรมของสมาชิกแต่ละกลุ่ม เพื่อให้ความสัมพันธ์ของสมาชิกเป็นไปอย่างราบรื่นและก่อให้เกิดความสามัคคี ความร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจกัน ซึ่งจะทําให้การรวมกลุ่มไม่เกิดการแตกแยกหรือการถอนตัวออกจากกลุ่มและ เป็นไปได้อย่างราบรื่น

ข. ลักษณะที่ทำให้กลุ่มประสบผลสำเร็จ (Effective Synergy) หมายถึง กิจกรรมที่สมาชิกกระทำเพื่อให้กลุ่มบรรลุจุดหมายที่ตั้งไว้

2.2.2.7 ทฤษฎีสัมฤทธิ์ผลของกลุ่ม (Theory of Group Achievement) ซึ่งสตี๊อค ดิลล์ (Stogdill, 1975 อ้างถึงใน ทิศนา แจมณี, 2522) ได้รวบรวมองค์ประกอบของทฤษฎีนี้ไว้ 3 ประการคือ

- การลงทุนของสมาชิก (Member Inputs) เมื่อบุคคลมารวมกลุ่มกันจะมีการแสดงออก มีปฏิสัมพันธ์และมีการคาดหวังผล ซึ่งเป็นการลงทุนของสมาชิกเพื่อให้เกิดผลจากการรวมกลุ่ม ซึ่งหมายความว่า

ก. เมื่อสมาชิกรวมกันอยู่จะมีปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้น มีการกระทำ มีปฏิกิริยาตอบสนอง หรือการแสดงออกระหว่างสมาชิก

ข. การแสดงออก (Performance) หมายถึง การตอบโต้หรือตอบสนองของสมาชิกอันเป็นส่วนหนึ่งของการมีปฏิสัมพันธ์ เช่น การตัดสินใจ การเตรียมการสื่อสารการร่วมมือร่วมใจในการทำงาน

ค. ความคาดหวัง (Expectations) หมายถึง สิ่งที่ประกอบกันเข้า เพื่อช่วยเสริมแรงให้สมาชิกคาดหวังความพอใจที่จะได้จากการรวมกลุ่ม เช่น จุดมุ่งหมายของกลุ่มและความมั่นคงของกลุ่ม

- สื่อกกลางของการลงทุนของสมาชิก (Mediating Variables) เมื่อสมาชิกมีการลงทุนโดยการกระทำหรือมีปฏิสัมพันธ์ รวมทั้งการคาดหวังผลร่วมกันแล้วสิ่งหนึ่งที่จะทำให้เกิดกลุ่มบรรลุผลตามจุดมุ่งหมายที่ต้องการคือกำหนดโครงสร้างของกลุ่มขึ้นเพื่อเป็นสื่อในการลงทุนของสมาชิกบังเกิดผลซึ่งโครงสร้างของกลุ่มประกอบด้วย

ก. โครงสร้างอย่างเป็นทางการ (Formal Structure) คือ สิ่งที่คาดหวังจากการมีปฏิสัมพันธ์ของสมาชิก เช่น การกำหนดตำแหน่งให้สมาชิกแต่ละคนมีฐานะและหน้าที่ตามที่ควรจะเป็น เพื่อให้สมาชิกกระทำและมีปฏิกิริยาตามที่คาดหวังไว้ และทำให้ผลของการทำงานเป็นจริงขึ้นมาได้

ข. โครงสร้างเกี่ยวกับบทบาทของสมาชิก (Role Structures) คือ โครงสร้างของกลุ่มที่ เชื่อว่าจะมีอยู่ภายในสมาชิกแต่ละคน สมาชิกแต่ละคนจะมีอิสระที่จะแสดงบทบาทของตนเองอย่างเต็มที่บทบาทที่กล่าวถึงได้แก่ความรับผิดชอบ (Responsibility) และอำนาจ

(Authority) ในการทำตามตำแหน่งหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย

ค. ผลของกลุ่ม (Group Outputs) หรือ สัมฤทธิ์ผลของกลุ่ม หมายถึง ผลที่ได้รับจากการลงทุนของสมาชิกจากการแสดงออก การมีปฏิสัมพันธ์และการคาดหวังผลโดยผ่านการแสดงออกตามโครงสร้างและการกระทำของกลุ่มที่กำหนดขึ้น ผลของกลุ่มที่ได้รับนี้มีอยู่ 3 ประการ คือ

ผลของการทำงาน (Productivity) ซึ่งเกิดจากความคาดหวัง หรือจุดมุ่งหมาย และการกระทำเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมาย

จริยธรรมของกลุ่ม (Group Moral) คือ ขอบเขตความเป็นอิสระในการทำงาน หรือการแสดงพฤติกรรมเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมาย ถ้ากลุ่มมีการกำหนดโครงสร้างและปฏิบัติตามโครงสร้างนั้น จริยธรรมของกลุ่มจะมีมากขึ้นเพราะช่วยให้อำนาจกลุ่มทราบเกี่ยวกับผลที่ได้รับ

ความสามัคคี (Cohesion) หรือ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่ม หมายถึง การรักษาระดับการกระทำและโครงสร้างของกลุ่มไว้ในสภาพที่ต้องการ ซึ่งจะปรากฏเป็นความพอใจของกลุ่ม หรือการสนองความต้องการของสมาชิกภายในกลุ่ม

2.2.2.8 ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนพฤติกรรมของกลุ่ม (Exchange Theory) โดยธิบูลท์และเคลลีย์ (Thibaut and Kelley, 1975) ได้ให้แนวคิดนี้ เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกและกระบวนการของกลุ่ม ซึ่งจะก่อให้เกิดผลจากการรวมกลุ่ม แนวคิดนี้จะเป็นพื้นฐานของการทำหน้าที่ในกลุ่มได้เป็นอย่างดี แนวคิดที่สำคัญของทฤษฎีนี้มี 3 ประการคือ

- การรวมกลุ่มจะมีการแลกเปลี่ยนพฤติกรรมและความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกนี้จะเกิดจากการที่สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กันในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การสื่อสาร หรือการแสดงพฤติกรรมที่บุคคลหนึ่งแสดงต่ออีกบุคคลหนึ่ง และจะมีอิทธิพลต่อการแสดงพฤติกรรมของบุคคลนั้นการแสดงพฤติกรรมนี้เป็นการแสดงออกด้านการกระทำ (Motor Acts) หรือพูด (Verbal Acts) ก็ได้เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายตามที่ต้องการ พฤติกรรมที่แสดงออกภายในกลุ่มนี้จะเป็นพฤติกรรมที่ได้รับการเลือกสรร จัดเวลาหรือพิจารณาแล้วว่าจะแสดงกับใคร อย่างไร

ดังนั้น แนวคิดประการแรกของทฤษฎีนี้ จึงสรุปได้เป็นข้อ ๆ ดังนี้

ก. สมาชิกมีความสัมพันธ์กัน (Interpersonal Relationship)

ข. สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน (Interaction)

ค. การแสดงปฏิสัมพันธ์ต่อกัน หมายถึง การแสดงพฤติกรรมในรูปแบบต่าง ๆ

(Behavior Sequences) ของสมาชิก

ง. พฤติกรรมที่แสดงออกภายในกลุ่ม จะเป็นพฤติกรรมที่เลือกสรรแล้ว (Behavior Repertoire)

- การแลกเปลี่ยนพฤติกรรมและความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก จะก่อให้เกิดผลของกลุ่ม (Group Outcome) ขึ้น จึงเป็นผลจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก ซึ่งประกอบด้วยรางวัลจากการมีปฏิสัมพันธ์เช่น ความสบายใจ ความสนุกสนาน ความอึดอ้อมใจ ความพอใจ และเห็นคุณค่าของการพยายามกระทำพฤติกรรมนั้นให้บรรลุจุดมุ่งหมายตามที่ต้องการ รางวัลและคุณค่าที่ได้รับจากการแสดงพฤติกรรมจะพิจารณาได้สองลักษณะ คือ

ก. ลักษณะของแต่ละบุคคลที่ไม่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของบุคคล (Exogeneous Factors) คือ ลักษณะเฉพาะตัวของบุคคลเช่น ค่านิยม ทักษะ ความต้องการ ซึ่งจะทำให้บุคคลสามารถแสดงพฤติกรรมได้ผลดีมากน้อยต่างกัน และทำให้คุณค่าและรางวัลที่บุคคลที่ได้รับต่างกันออกไปด้วย

ข. ลักษณะที่ได้จากความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก (Endogeneous Factors) หมายถึง สิ่งที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่มเช่น การร่วมมือ การรู้จักประสานงาน ความสามัคคีรวมทั้งลักษณะที่ไม่มีคุณค่าเช่น ความไม่รู้จักรู้พอ ความเหนียวลำ หรือความเข้ากันไม่ได้ของสมาชิกผลจากความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกจะช่วยกำหนดคุณค่าจากรางวัล และการแสดงปฏิสัมพันธ์ของสมาชิก

2.2.2.9 ทฤษฎีพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล หรือ FIRO (Fundamental Interpersonal Relations Orientation) ของชูลทซ์ (Schutz, 1971) ทฤษฎีนี้จะพิจารณาพฤติกรรมระหว่างสมาชิกที่พยายามปรับตัวเข้าหากัน โดยเชื่อว่าคนทุกคนจะมีลักษณะเฉพาะในการปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่น ความต้องการที่จะมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นมี 3 ลักษณะคือ

- ความต้องการเชื่อมโยงกับผู้อื่น (Inclusion) ได้แก่ความต้องการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ซึ่งบุคคลจะพยายามแสดงออกเพื่อให้เกิดชื่อเสียง การเป็นที่ยอมรับนับถือ และความมีเกียรติ
- ความต้องการในการควบคุม (Control) หมายถึง การที่บุคคลตัดสินใจเพื่อจะมีอิทธิพล มีอำนาจหรือการต้องการจะควบคุมผู้อื่น ซึ่งอาจแสดงออกมาในสองลักษณะคือการควบคุมผู้อื่นหรือการถูกผู้อื่นควบคุม
- ความต้องการเป็นที่รักใคร่ของผู้อื่น (Affection) หมายถึง ความรู้สึกและอารมณ์ส่วนตัวที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลสองคน เช่น ความรัก ความเป็นมิตร การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพื่อ

ให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนมต่อกัน เมื่อบุคคลมีความสัมพันธ์กันแต่ละคนจะแสดงพฤติกรรม และความต้องการเฉพาะตน ซึ่งพัฒนามาจากการได้รับการตอบสนองความต้องการในวัยเด็ก ความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มอาจเป็นในลักษณะที่เข้ากันได้หรือเข้ากันไม่ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบุคคลที่สัมพันธ์กันและลักษณะในการแสดงความสัมพันธ์กันเป็นสำคัญ ลักษณะที่บุคคลพยายามปรับตัวเข้าหากัน มี 3 ลักษณะคือ

ก. การพยายามปรับตัวเข้าหากัน โดยแสดงความรู้สึกที่ต้องการโดยบุคคลจะพยายามแสดงความรู้สึกที่เป็นความต้องการของตน ถ้าบุคคลมีความต้องการคล้ายกันก็จะมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

ข. การพยายามปรับตัวเข้าหากัน โดยฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ริเริ่มจะมีฝ่ายหนึ่งเป็นผู้แสดงความต้องการของตน โดยพยายามริเริ่มกิจกรรมของกลุ่มถ้าผู้อื่นซึ่งเป็นผู้รับ (Receive) ไม่ต้องการจะร่วมกิจกรรมนั้น ปฏิสัมพันธ์นั้นจะเป็นลักษณะที่สมาชิกเข้ากันไม่ได้

ค. การปรับตัวโดยการแลกเปลี่ยนความต้องการ เกี่ยวกับพฤติกรรมที่ตนปรารถนา โดยการแสดงความต้องการเกี่ยวกับพฤติกรรมให้อีกคนหนึ่งทราบและถ้าความพอใจของสมาชิกไม่ตรงกัน หรือบุคคลไม่สามารถแสดงความต้องการเกี่ยวกับพฤติกรรมที่ตนพอใจให้บุคคลอื่นทราบ คนทั้งคู่จะเข้ากันไม่ได้

2.3 จุดมุ่งหมายของกระบวนการกลุ่ม

เนื่องจากกระบวนการกลุ่มมีลักษณะที่เป็นการป้องกันแก้ไข และส่งเสริมพัฒนาการบุคคลในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา ตลอดจนพัฒนาบุคลิกภาพด้านต่าง ๆ ซึ่งเบนเนท์ (Bennett, 1963 อ้างถึงใน นภาพร พุ่มพฤษย์, 2529) ได้สรุปจุดมุ่งหมายโดยทั่วไปของกระบวนการกลุ่มในการแนะแนวไว้ดังนี้

2.3.1 เป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกของกลุ่มได้เรียนรู้เรื่องราวทางด้านการศึกษา อาชีพ และส่วนตัวจากการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางโรงเรียนจัดขึ้นเช่น

2.3.1.1 การปฐมนิเทศนักเรียนที่เข้าใหม่

2.3.1.2 การได้มีโอกาสศึกษาถึงปัญหา เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นกลุ่มช่วยให้ได้รับประสบการณ์จากกลุ่มด้านการใช้ชีวิตในโรงเรียน อันจะช่วยให้พฤติกรรมของบุคคลและกลุ่มเป็นไปในแนวที่สังคมยอมรับ

2.3.1.3 การศึกษาจากกลุ่มในเรื่องของความเจริญเติบโตและการพัฒนาการของมนุษย์ เพื่อรู้จักปรับตัวให้สมกับวัยอย่างมีเหตุผล

2.3.1.4 การศึกษาจากกลุ่ม เพื่อให้เกิดเจตคติที่ดีต่อตนเอง พัฒนาความสนใจความสามารถ บุคลิกภาพ ลักษณะเด่นของตนเองและการปรับตัวทางสังคมและส่วนตัว

2.3.1.5 การศึกษาจากกลุ่มเพื่อหาวิธีการที่มีประสิทธิภาพที่จะส่งเสริมการเรียนรู้

2.3.1.6 การศึกษาจากกลุ่มถึงเรื่องชีวิตการทำงาน ปัญหาของการปรับตัวต่ออาชีพและความก้าวหน้าทางด้านอาชีพ

2.3.1.7 การศึกษาจากกลุ่ม เพื่อให้เรียนรู้วิธีการที่จะสร้างโครงการศึกษา และวางแผนอาชีพในระยะยาวที่เหมาะสม

2.3.1.8 การศึกษาจากกลุ่มเพื่อช่วยพัฒนามาตรฐาน ค่านิยมของบุคคลอื่นจะช่วยให้เขาสามารถเลือกประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ ของชีวิตและพัฒนาปรัชญาของตนเอง

2.3.2 กระบวนการกลุ่มก่อให้เกิดผลทางด้านการบำบัดรักษาจากการที่ได้มีโอกาสปลดปล่อยความตึงเครียดทางอารมณ์มีความเข้าใจและได้ข้อคิดจากปัญหาต่าง ๆ ของบุคคลมากขึ้น พร้อมทั้งได้ศึกษาปัญหาที่คล้ายคลึงกันภายใต้บรรยากาศที่ผ่อนคลาย ผ่อนปรน จะทำให้บุคคลมีแนวทางในการแก้ไขปัญหา ปรับปรุงบุคลิกภาพและชีวิตของตนเองได้

2.3.3 ช่วยให้ผู้บรรลุจุดมุ่งหมายของการแนะนำอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพมากกว่าเป็นรายบุคคล

2.3.4 ช่วยให้ผู้ศึกษาเป็นรายบุคคลมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะกระบวนการกลุ่มจะช่วยให้เข้าใจภูมิหลังและลักษณะทั่ว ๆ ไปของปัญหาต่าง ๆ

2.4 ขั้นตอนของกระบวนการกลุ่ม (พรรณราย ทรัพย์ะประภา, 2529) สรุปได้ดังนี้

2.4.1 เริ่มต้นกิจกรรมด้วยการให้สมาชิกได้รับประสบการณ์ตรง ให้สมาชิกมีส่วนเกี่ยวข้องโดยการแสดงพฤติกรรม หรือสังเกต มอง หู ในการจัดกิจกรรม

2.4.2 เมื่อสมาชิกทำกิจกรรมไปแล้ว ให้สมาชิกได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์จากการที่ได้สังเกตตนเอง และผู้อื่น

2.4.3 ให้สมาชิกประมวลกระบวนการต่าง ๆ จากการเข้าร่วมกิจกรรมโดยการสำรวจตรวจตรา การอภิปราย และการประเมินตนเองกับสมาชิกคนอื่น ๆ

2.4.4 สมาชิกสร้างกฎเกณฑ์ต่าง ๆ โดยการหาข้อสรุปจากประสบการณ์ที่ผ่านมา ซึ่งจะช่วยทำให้สมาชิกได้อธิบาย ขยายความ ทำความเข้าใจจากสิ่งที่ได้เรียนรู้มา

2.4.5 สมาชิกช่วยกันอภิปราย การวางแผนกฎเกณฑ์ต่างๆที่ได้รับนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน

2.5 ขนาดของกลุ่ม

ขนาดของกลุ่มคือ จำนวนสมาชิกในกลุ่ม ซึ่งมีผลกระทบต่อคุณภาพของการปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่ม ตลอดจนการสื่อสารระหว่างสมาชิก ได้มีผู้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับขนาดของกลุ่มดังนี้

เยาเวพา เดชะคุปต์ (2517) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับขนาดของกลุ่มว่า ขนาดของกลุ่มที่ช่วยให้การทำงานหรือการเรียนการสอนประสบผลดีควรเป็นกลุ่มขนาดเล็ก ซึ่งมีสมาชิกประมาณ 5-15 คน ครูผู้สอนควรเลือกกำหนดให้เหมาะสมกับลักษณะเนื้อหา และกิจกรรม

จาเนียร ช่างราชติ และคณะ (2521) ได้แสดงความคิดเห็นพอสรุปได้ว่านักจิตวิทยา นิยมศึกษากลุ่มขนาดเล็กที่มีสมาชิกไม่เกิน 15 คน เพราะจะทำให้ดูการเปลี่ยนแปลงและความเคลื่อนไหวได้ง่าย ถ้ามีจำนวนมากเกินไปสมาชิกทุกคนอาจไม่มีโอกาสได้แสดงความต้องการของตนได้ซึ่งจะทำให้บรรยากาศน่าเบื่อหน่าย สมาชิกจะไม่เกิดความสนใจ และอาจออกจากกลุ่มไปในที่สุด

โดตอน (Deighton, 1971) มีความเห็นว่า สมาชิกควรมีประมาณ 12-15 คน ถ้าเล็กกว่านี้จะทำให้สิ้นเปลือง แต่ถ้าขนาดใหญ่กว่านี้จะทำให้สมาชิกไม่มีส่วนร่วมอย่างทั่วถึง

มาวิน ชอร์ (Mavin Shaw 1979, อ้างถึงใน กาญจนา ไชยพันธุ์และคณะ, 2535) กล่าวว่า กลุ่มย่อยควรมีสมาชิก 10 คน เป็นอย่างมากและมีความเห็นว่า จำนวนสมาชิกไม่ได้เป็นปัญหาสำคัญแต่องค์ประกอบอื่นๆซึ่งได้แก่ ความสัมพันธ์ของสมาชิก และความร่วมมือในการทำงานของสมาชิกมีความสำคัญต่อกลุ่ม

ออตตาเวย์ (Ottaway 1966, อ้างถึงใน กาญจนา ไชยพันธุ์และคณะ, 2535) กล่าวว่า กลุ่มควรมีขนาดเล็กเพราะจะมาช่วยให้สมาชิกได้มีโอกาสนแสดงออกอย่างอิสระโดยทั่วถึงกัน ดังนั้น กลุ่มควรมีขนาดอย่างมากที่สุด 12 คน ถ้ามากกว่านั้นไม่ควรเกิน 15 คน เพราะจะทำให้พฤติกรรมผิดไปจากเดิม ซึ่งในการท้าวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้จำนวน 12 คนต่อกลุ่ม

2.6 เวลาและจำนวนครั้งในการเข้าร่วมกลุ่ม

แพทเทอร์สัน (Patterson 1973, อ้างถึงใน บุญเดือน บันแสง, 2535) พอสสรุปได้ว่าการทำทำกิจกรรมเป็นกลุ่มควรจัดสัปดาห์ละ 2 ครั้ง แต่ถ้าเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมมีน้อย อาจจัด สัปดาห์ละ 3 ครั้ง ช่วงเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมเป็นกลุ่มสำหรับเด็กประถมศึกษา ควรใช้เวลาไม่เกิน 1 ชั่วโมง เพราะเด็กอาจเกิดความเบื่อหน่ายได้

ทรอทเซอร์ (Trotzer 1977, อ้างถึงใน รุขัย สมทิธิกร, 2527) ให้ความเห็นพอสสรุปได้ ว่าในการกำหนดระยะเวลาและความถี่ของการเข้ากลุ่มนั้น หากจัดทำกับสถานศึกษาจำเป็นต้องพิจารณาถึงการจัดเวลาเรียนของสถานศึกษานั้นด้วย เช่น ในโรงเรียนส่วนมากจะจัดเวลาเป็นคาบ ๆ ละ 50 นาที เป็นต้น ซึ่งจะช่วยให้สามารถกำหนดได้ว่าควรใช้เวลาในการเข้ากลุ่มนานเท่าใด สำหรับจำนวนครั้งในการเข้ากลุ่มขึ้นอยู่กับเป้าหมายของกลุ่มและธรรมชาติของสมาชิกกลุ่ม แต่อย่างน้อยที่สุดควรจะเข้ากลุ่มไม่ต่ำกว่า 8 ครั้ง ถ้าหากมากกว่านี้ ยิ่งเป็นการดี

2.7 เทคนิคของกระบวนการกลุ่ม

การจัดกิจกรรม เพื่อให้มีลักษณะสอดคล้องกับหลักทฤษฎีกระบวนการกลุ่มมีอยู่หลายวิธี ดังที่บุหงา วชิระศักดิ์มงคล (2530) ได้กล่าวถึงเทคนิคต่าง ๆ พอสสรุปได้ดังนี้

1. เกม (Game) เป็นการจัดสถานการณ์สมมติขึ้นให้ผู้เรียนได้เล่นด้วยตัวเองภายในข้อตกลงหรือกติกาบางอย่างที่กำหนดไว้ ผลจะออกมาในรูปแบบแพ้หรือชนะวิธีนี้จะช่วยให้ผู้เรียนได้วิเคราะห์ความรู้สึกนึกคิดและพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ และทำให้เกิดความสนุกสนานด้วย

2. บทบาทสมมติ (Role Playing) เป็นสถานการณ์สมมติที่มีการกำหนดบทบาทของผู้เล่นในสถานการณ์ที่สมมติขึ้น แล้วให้ผู้เรียนสวมบทบาท และแสดงออกตามธรรมชาติ โดยอาศัยบุคลิกภาพ ประสบการณ์และความรู้สึกนึกคิดของตนเป็นหลัก วิธีนี้จะช่วยให้มีโอกาสดูแลวิเคราะห์ความรู้สึกและพฤติกรรมของตนอย่างลึกซึ้ง และช่วยเสริมสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่น่าสนใจและน่าติดตาม

3. กรณีศึกษา (Case Study) เป็นวิธีที่ใช้กรณีหรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจริง ๆ มาดัดแปลงและใช้เป็นตัวอย่างให้ผู้เรียนศึกษา โดยการวิเคราะห์และอภิปรายกันเพื่อสร้างความเข้าใจ และฝึกฝนหาทางแก้ปัญหา นั้น วิธีนี้จะทำให้ผู้เรียนคิดพิจารณาข้อมูลที่ได้รับอย่าง

ถ้าตัวมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลกัน

4. สถานการณ์จำลอง (Simulation) เป็นการจำลองสถานการณ์จริงหรือสร้างให้ใกล้เคียงกับความจริง แล้วให้ผู้เรียนเข้าไปอยู่ในสถานการณ์นั้น และมีปฏิริยาโต้ตอบกัน วิธีนี้จะช่วยให้ผู้เรียนได้ทดลองแสดงพฤติกรรมในสถานการณ์ ซึ่งในความเป็นจริงอาจไม่กล้าแสดง เพราะอาจเป็นการเสี่ยงต่อผลที่จะได้รับเกินไป

5. ละคร (Acting or Dramatization) คือวิธีการที่ทำให้ผู้เรียนได้ทดลองแสดงบทบาทตามที่เขียนหรือกำหนดไว้ให้ โดยผู้แสดงจะต้องพยายามแสดงให้สมตามบทที่กำหนดไว้ โดยไม่นำเอาบุคลิกภาพและความรู้สึกนึกคิดของตนเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง อันจะมีส่วนทำให้เกิดผลเสียต่อการแสดงบทบาทนั้น ๆ วิธีการนี้จะเป็นวิธีการที่จะช่วยทำให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์ในการเข้าใจความรู้สึก เหตุผล และพฤติกรรมของผู้อื่น ซึ่งความเข้าใจนี้มีส่วนช่วยสร้างความเห็นอกเห็นใจกัน นอกจากนี้การที่ได้มีโอกาสแสดงละครร่วมกัน จะช่วยฝึกผู้เรียนเกิดความคิดชอบในการเรียนรู้ร่วมกัน และได้ฝึกการทำงานร่วมกัน

6. กลุ่มย่อย (Small Group) กลุ่มย่อยจะเปิดโอกาสให้นักเรียนทุกคนได้มีส่วนในการแสดงออก และช่วยให้ได้รับข้อมูลเพิ่มเติมมากขึ้น การใช้กลุ่มย่อยมีหลายวิธีต่าง ๆ กัน แล้วแต่ผู้จัดคิดได้ ที่นิยมกันก็มีกลุ่มระดมสมอง กลุ่มนกระจอก และนอกจากนี้การจัดกิจกรรมกลุ่มยังใช้เทคนิคกลุ่มแบบอื่น ๆ อีกเช่น การอภิปราย การสัมมนา เป็นต้น สามารถสร้างประสบการณ์ตรงให้ผู้เรียนได้เป็นอย่างมาก ซึ่งผู้เรียนจะสามารถค้นพบสิ่งต่าง ๆ ที่มีความหมายแก่ตัวเองและสามารถทดสอบคุณค่าของประสบการณ์ได้

2.8 ผลของการเข้าร่วมกระบวนการกลุ่ม

มีผลงานวิจัยมากมายที่แสดงให้เห็นว่า หลังจากการเข้ากลุ่มแล้วเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ซึ่งมีผู้ให้แนวคิดไว้หลายท่าน ที่เป็นตัวอย่าง ดังนี้

พัชรี วรกวิน (2522) ได้กล่าวถึงผลของการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มไว้ พอสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเจตคติเพราะการได้เข้าร่วมกลุ่มนั้นเป็นการแสดงถึงการยอมรับจากกลุ่ม เกิดความภาคภูมิใจ ความอบอุ่น และรู้สึกว่าตนมีคุณค่า
2. ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นพวกเป็นกลุ่มของตน เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง

3. ทำให้เข้าใจตนเองและสมาชิกอื่นในกลุ่ม และพยายามแก้ไขข้อบกพร่องของตนเอง ทำให้มีมโนภาพแห่งตนดีขึ้น

4. อิทธิพลของกลุ่มมีผลทำให้สมาชิกและกลุ่มเปลี่ยนแปลงเจตคติ เพราะกลุ่มมีอิทธิพลต่อสมาชิกทุกคนในความรู้สึกที่เป็นพวกพ้องกันจะทำให้ชักชวนง่ายกว่าบุคคลไม่รู้จัก หรือกลุ่มไม่คุ้นเคยกัน ดังนั้นโอกาสที่จะทำให้บุคคลในกลุ่มเปลี่ยนแปลงเจตคตินั้น ย่อมเกิดจากอิทธิพลของกลุ่ม โดยเฉพาะในวัยรุ่นแล้ว กลุ่มจะมีอิทธิพลอย่างมาก

5. ทำให้มีเจตคติที่ดีต่อผู้อื่น เนื่องจากเมื่อรวมกลุ่มสมาชิกจะพยายามทำความเข้าใจสมาชิกคนอื่น ๆ ในกลุ่ม โดยยอมรับฟังเหตุผล ความคิดเห็น เคารพในสิทธิหน้าที่ของกันและกัน การได้ทำงานร่วมกันทำให้เข้าใจพฤติกรรมต่าง ๆ ที่สมาชิกเหล่านั้นแสดงออกมา ทราบถึงความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคล ทำให้เกิดมีเจตคติที่ดีต่อบุคคลอื่น

โรเจอร์ส (Rogers, 1970 อ้างถึงใน มัณฑนา อึ้งตระกูล, 2524) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับผลของการเข้าร่วมในกิจกรรมกลุ่มไว้พอสรุปได้ดังนี้

1. วิธีการกลุ่มจะให้ผลส่งเสริม และสร้างสรรค์ทางด้านจิตวิทยามาก กล่าวคือ จะมีการเปลี่ยนแปลงทางการรับรู้ความรู้สึกมีการตระหนักถึงความรู้สึกของตนเองและผู้อื่นมากขึ้น ตลอดจนเปิดเผยความรู้สึก มีความจริงใจ และเป็นไปอย่างธรรมชาติ

2. มีการเปลี่ยนแปลงทางความสามารถในการควบคุมความรู้สึกต่าง ๆ ของตนเอง แสดงพฤติกรรมที่ตรงกับความรู้สึกของตน และมีแนวทางในการสร้างแรงจูงใจ ทำให้เกิดการเข้าใจในตนเอง รู้จักตัดสินใจด้วยตนเองมากขึ้น

3. มีการเปลี่ยนแปลงด้านเจตคติ ทั้งต่อตนเอง และผู้อื่น บุคคลจะยอมรับตนเอง พัฒนารายละเอียดคุณค่าของตนเอง เข้าใจตนเอง และมีความมั่นคงยิ่งขึ้น ส่วนในด้านเจตคติที่ดีกับผู้อื่น ได้แก่ การใช้อำนาจลดน้อยลง มีการยอมรับผู้อื่นมากขึ้นลดการสั่งสอนและควบคุมผู้อื่น มีส่วนร่วมในกิจกรรมมากขึ้น และมีความรู้สึกพึ่งพากันและกัน

นอกจากนี้ บุนหา วชิระศักดิ์มงคล (2530) ได้กล่าวถึงผลของการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มไว้สอดคล้องกัน โดยจำแนกออกเป็น 3 ด้าน พอสรุปได้ดังนี้ คือ

1. พัฒนาการด้านการใช้สติปัญญาบุคคลจะได้เรียนรู้และเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ ธรรมชาติของกลุ่ม การสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ตลอดจนได้เรียนรู้ประสบการณ์ต่าง ๆ จากสมาชิกกลุ่ม เรียนรู้ขอบเขตแก้ปัญหาและการตัดสินใจ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการนำมา

ประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี

2. พัฒนาทางด้านทักษะ สมาชิกกลุ่มจะมีโอกาสได้ฝึกทักษะต่าง ๆ ได้แก่

2.1 ทักษะทางสังคม (Social Skills) เป็นทักษะที่ช่วยทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างราบรื่น เช่น ทักษะการเป็นผู้ให้และผู้รับที่ดี การปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม การควบคุมตนเอง การยอมรับความสามารถของผู้อื่น การรับผิดชอบและการรู้จักอิทธิพลของตนเองและผู้อื่น

2.2 ทักษะในการศึกษาค้นคว้า (Study Skill) เป็นทักษะในการค้นคว้าหาความรู้ เช่น ทักษะในการเก็บรวบรวมข้อมูล การฟัง พูดอ่าน และ การรายงาน

2.3 ทักษะทางปัญญา (Intellectual Skill) ได้แก่ ทักษะในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การวิพากษ์วิจารณ์ การคิดอย่างมีเหตุผล และการสร้างสรรค์

2.4 ทักษะในการทำงานเป็นกลุ่ม (Group Work Skill) เป็นทักษะในการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้แก่ ทักษะในการวางแผนการเป็นผู้นำ การแสดงความคิดเห็นด้วยการอภิปราย การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

3. พัฒนาทางด้านเจตคติ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงทางด้านการรับรู้ด้านความรู้สึก ความจริงใจและเป็นไปอย่างธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงความสามารถในการควบคุมความรู้สึกต่าง ๆ ของตน มีความประพฤติที่ต้องตรงกับความรู้สึกของตนมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเจตคติต่อตนเองและผู้อื่น มีการยอมรับตนเองและผู้อื่นมากขึ้น ลดการใช้อำนาจ การสั่งสอนและควบคุมผู้อื่น พอใจในการมีส่วนร่วมในการกิจกรรมของกลุ่มมากขึ้น

จากแนวความคิดของผลการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มที่ได้กล่าวมาแล้ว แสดงให้เห็นว่าหลังจากการเข้าร่วมกระบวนการกลุ่มแล้วเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม เจตคติ และสติปัญญา บุคคลจะเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง และมองเห็นคุณค่าในการพัฒนาตนเอง

2.9 การประเมินผลของกระบวนการกลุ่ม

เยาวยา เศรษฐ์ (2522) ได้กล่าวถึงการประเมินผลของกระบวนการกลุ่มไว้ว่า เพื่อเป็นการตรวจสอบผลความสำเร็จของจุดมุ่งหมาย อาจทำได้ทั้งผู้นำกลุ่มประเมินเองและสมาชิกร่วมกันประเมิน ในการให้สมาชิกร่วมกันประเมินจะมีวิธีการทำได้ 2 ลักษณะ คือ

1. การประเมินผลสัมฤทธิ์ของกลุ่ม (Group Achievement) ซึ่งประกอบด้วยผลการทำงานของกลุ่ม ความสามัคคี คุณธรรม หรือค่านิยม
2. การประเมินความสัมพันธ์ในกลุ่ม (Intergroup Relations) โดยการให้สมาชิกเป็นผู้ประเมินผลการเรียนรู้ของตนเองและผู้อื่น ให้สมาชิกตี-ชม หรือวิจารณ์ร่วมกันโดยปราศจากอคติ ให้ข้อเสนอแนะเพื่อช่วยให้ผู้เรียนประเมินผลพฤติกรรมของตนและความสัมพันธ์ที่มีต่อผู้อื่นได้

2.10 ประโยชน์ของกระบวนการกลุ่ม

นักจิตวิทยาและนักการศึกษาได้กล่าวถึงประโยชน์ของกระบวนการกลุ่มไว้ดังนี้

รอเจอร์ส (Rogers, 1970) อ้างถึงใน กาญจนา ไชยพันธุ์และคณะ, 2535) สรุปถึงประโยชน์ของกิจกรรมกลุ่มที่ได้จากการศึกษาของคิม (Kim อ้างถึงใน Rogers, 1970) พบว่าวิธีการกลุ่มจะให้ผลส่งเสริมสร้างสรรค์ทางด้านจิตวิทยามาก กล่าวคือ จะมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการรับรู้ทางความรู้สึกมีการตระหนักถึงความรู้สึกของตน และผู้อื่นมากขึ้นตลอดจนเปิดเผยความรู้สึกความจริงที่เป็นไปอย่างธรรมชาติ มีการเปลี่ยนแปลงความสามารถในการควบคุมความรู้สึกของตน มีแนวทางในการสร้างแรงจูงใจซึ่งหมายถึงการเข้าใจตนเองการรู้จักตัดสินใจได้ด้วยตนเองมีการเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติที่มีต่อผู้อื่นคือผลของการใช้อำนาจให้น้อยลง โดยยอมรับผู้อื่นมากขึ้น ลดการควบคุมผู้อื่นมีความรู้จักพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เชื่อในความสามารถของบุคคลมีการแก้ปัญหาในการทำงาน

นอกจากนี้ วิไลวรรณ สันตะโกล (2522) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการเรียนรู้โดยกระบวนการกลุ่มซึ่งช่วยฝึกทักษะที่จำเป็นในหลาย ๆ ด้านดังต่อไปนี้

1. ทักษะในการทำงานกลุ่ม (Group Work Skill) เป็นทักษะในการทำงานร่วมกับผู้อื่น เช่น ทักษะในการวางแผนงาน การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
2. ทักษะทางสังคม (Social Skill) เป็นทักษะช่วยให้อยู่ร่วมกันและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี เช่น การเป็นผู้ให้ ผู้รับ การรู้จักสิทธิของตนเองและผู้อื่น
3. ทักษะทางปัญญา (Intellectual Skill) ได้แก่ทักษะในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การวิพากษ์วิจารณ์ การคิดริเริ่มสร้างสรรค์และการคิดอย่างมีเหตุผล
4. ทักษะในการศึกษาค้นคว้า (Study Skill) เป็นทักษะในการค้นคว้าหาความรู้ การเก็บรวบรวมข้อมูล การพูด การฟัง และการอ่านรายงาน

กิบบี (Gibb, 1961 อ้างถึงใน Rogers, 1970) พบว่ากระบวนการกลุ่มให้ผลในด้าน การส่งเสริมสร้างสรรค์ทางด้านจิตวิทยามาก จะมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการรับรู้ทางด้าน ความรู้สึกมีการตระหนักถึง ความรู้สึกของตนเองและผู้อื่นมากขึ้น มีการยอมรับและพัฒนาคุณค่าของ ตนเองเข้าใจและมีความมั่นคงในตนเองรวมทั้งมีทัศนคติที่ดีและยอมรับผู้อื่น มีการแก้ปัญหาโดยการ ทำงานกลุ่ม และเป็นสมาชิกที่ดีของกลุ่ม

พนม ลีมาอารีย์ (2522 อ้างถึงใน กาญจนา ไชยพันธุ์และคณะ, 2535) กล่าวสรุป ประโยชน์ของกระบวนการกลุ่มไว้ดังนี้

1. กลุ่มจัดเป็นสนามสำหรับทดสอบความสามารถของสมาชิก
2. กลุ่มเป็นที่แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ทัศนคติ ความคิดเห็นและช่วยปรับปรุงทัศนคติและ พฤติกรรมของสมาชิก รวมทั้งให้สมาชิกได้เป็นกำลังใจให้ซึ่งกันและกัน
3. กลุ่มช่วยเสริมสร้างความมีวินัยแก่ตนเอง เมื่อสมาชิกเข้ากลุ่มต้องมีการปฏิบัติ กิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ร่วมกัน ซึ่งจะช่วยให้สมาชิกมีความอดทนด้วย
4. กลุ่มช่วยให้เกิดความรู้สึกปลอดภัย ให้ความอบอุ่นให้กำลังใจให้ความรักเพราะผู้ที่ เข้ากลุ่มจะมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม ได้รับการยกย่องและเป็นที่ยอมรับของกลุ่ม ช่วยให้ ผู้เข้ากลุ่มเข้าใจตนเองดียิ่งขึ้นและเกิดความรู้สึกมั่นคง ปลอดภัยและมีความเชื่อมั่นในตนเองมากขึ้น

จากเอกสารและคำจำกัดความดังกล่าวพอสรุปได้ว่า กระบวนการกลุ่มหมายถึงกิจกรรมที่จัด ให้สมาชิกได้กระทำร่วมกันเป็นกลุ่ม เพื่อช่วยให้สมาชิกในกลุ่มเข้าใจถึงพฤติกรรมของตน ซึ่งจะเป็น ประโยชน์ในการสร้างเสริมสัมพันธภาพและการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.11 ศิลปะ

2.11.1 ความหมายของศิลปะ การถามว่า "ศิลปะ" คืออะไรนั้นเป็นการยากที่จะตอบหรือ อธิบายให้เข้าใจได้อย่างชัดเจน แต่ก็ได้มีนักปราชญ์และศิลปินจำนวนมากที่พยายามให้ความหมาย ของคำว่า "ศิลปะ" นี้เช่นศิลปะหมายถึงกิจกรรมของมนุษย์ที่มีจุดหมายเพื่อส่งเสริมให้เกิดความคิด สร้างสรรค์ การตัดสินใจมีทักษะเพื่อสร้างผลงานขึ้นมา (อุบล คุ้มจินดา, 2532) และได้ ให้ความหมายที่คล้ายคลึงกันบ้างและแตกต่างกันออกไปบ้าง อย่างไรก็ตามจากการประมวลความคิดเห็น ของท่านเหล่านั้นพอจะสรุปได้ว่า ศิลปะ คือ สิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นเป็นความงามเพื่อความพอใจ ศิลปะจะต้องมิได้เกิดจากธรรมชาติเพราะมิใช่งานสร้างสรรค์ของมนุษย์ (เฉลิม นาศิริรักษ์ และคณะ,

2533)

การให้เด็กสร้างสรรค์ศิลปะ จึงเป็นความมุ่งหวังที่ใช้กิจกรรมเป็นสื่อกลางในอันที่จะสะท้อนคุณค่าไปสู่บุคลิกภาพของเด็ก ผลสะท้อนที่ได้จึงเป็นเป้าหมายหลักที่เราจะต้องสร้างเสริมด้วยความเข้าใจเป้าหมายและการปฏิบัติ และต้องกระทำอย่างสม่ำเสมอด้วย ซึ่งอาจสรุปคุณค่าการสร้างสรรค์ศิลปะในเชิงเสริมสร้างลักษณะนิสัยได้ดังนี้ (วิรุณ ตั้งเจริญ, 2526)

1. สร้างเสริมลักษณะนิสัยด้านการแสดงออก
2. สร้างเสริมลักษณะนิสัยด้านความคิดสร้างสรรค์
3. สร้างเสริมลักษณะนิสัยด้านการจินตนาการ
4. สร้างเสริมลักษณะนิสัยด้านสุนทรียภาพ
5. สร้างเสริมลักษณะนิสัยด้านความประณีต
6. สร้างเสริมลักษณะนิสัยด้านการทำงาน
7. สร้างเสริมลักษณะนิสัยด้านการทำงานร่วมกัน

ฯลฯ

ลักษณะนิสัยด้านการแสดงออก ในสังคมประชาธิปไตยของเราย่อมหวังประชาชนที่กล้าคิด กล้าทำ กล้าแสดงออก เมื่อการแสดงออกทางศิลปะเป็นกระบวนการที่ต้องตัดสินใจ เสนอความคิด ตัดสินใจที่จะกระทำ และแสดงออกตามความคิดคำนึงหรือเหตุผลของแต่ละคน กระบวนการเช่นนี้ จะมีผลต่อลักษณะนิสัยโดยตรง และย่อมเป็นกระบวนการพื้นฐานที่จะกระตุ้นให้เด็กแสดงออกในทุก ๆ ด้านจากการแสดงออกทางศิลปะที่เริ่มด้วยการคิดคำนึงไปสู่การแสดงออกอย่างเสรีภาพนั้น จะเป็นกระบวนการต่อเนื่องไปถึงความพร้อมต่อการแสดงออกในชีวิตประจำวันด้วย เป็นการแสดงออกทั้งความคิดและการปฏิบัติ ซึ่งการกล้าแสดงออก และการจริงจังต่อการแสดงออกย่อมเป็นคุณสมบัติอันพึงประสงค์ของสมาชิกในสังคมประชาธิปไตย

เอ็ดเวิร์ด แมททิล (Edward L. Mattil, 1979 อ้างถึงใน วิรุณ ตั้งเจริญ, 2526). เขียนถึงพัฒนาการของเด็กไว้ว่า "เด็กน้อยก็เหมือนกับเมล็ดพืช จากดอกไม้หลากหลายที่อยู่ในกำมือของเรา เมื่อมองอย่างผาดโผนดูเหมือนว่าเขาต่างละม้ายคล้ายคลึงกันหลายรูปการณณ์ ไม่แตกต่างกันไปจากกันนัก ต่อเมื่อเมล็ดพืชงอกงามเติบโตใหญ่ขึ้น ความแตกต่างก็เริ่มปรากฏ บางต้นเล็กและบอบบาง บางต้นใหญ่เต็มไปด้วยสีสรรค์ บางดอกผลิดอกตูมและบางต้นเชื่องช้าเหลือเกิน แต่สิ่ง

หนึ่งที่เขาต่างมืออยู่ร่วมกันคือ ภายใต้อาณัติของแวดลอมที่ตึงตางนั้น พวกเขายอมพลีดอกและสวຍงามตามรูปแบบเฉพาะตัวของเขา"

เลิศ อนันตะ (2535) ได้กล่าวว่า ศิลปะมีบทบาทอย่างสำคัญในการทำหน้าที่เสมือนเป็นกุญแจที่ไขไปสู่ประตูแห่งการพัฒนาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และก้าวไปยังโลกแห่งจินตนาการอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด กิจกรรมศิลปะมีคุณลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากกิจกรรมในวิชาอื่น ๆ กล่าวคือ มีธรรมชาติที่ยืดหยุ่นสูงและมีลักษณะหลายรูปแบบ ตลอดจนสามารถเลือกระดับกิจกรรมที่ยาก เพื่อตอบสนองกับระดับความสามารถของเด็ก ๆ ที่มีความแตกต่างกันได้เป็นอย่างดี กิจกรรมทางศิลปะมีคุณค่ามหาศาล ต่อการการพัฒนาเด็กในขอบเขตที่กว้างขวางครอบคลุม พัฒนาการด้านต่าง ๆ เช่น ทางด้านสติปัญญา ร่างกาย อารมณ์ และสังคม ตลอดจนเป็นเครื่องมือทางด้านจิตเวชบำบัดสำหรับเด็กในรายที่มีปัญหาเกี่ยวกับต่าง ๆ ด้วย

อีกทั้ง อุบล ชูจินดา (2532) ได้กล่าวถึงศิลปะกับการพัฒนาบุคลิกภาพไว้ดังนี้ คือ

1. พัฒนาด้านร่างกาย กิจกรรมศิลปะช่วยพัฒนาการด้าการเคลื่อนไหว การเติบโต การออกกำลังกาย การหัดใช้มือ การใช้มือ แขนและกล้ามเนื้อ ความสัมพันธ์ระหว่างมือและประสาทตา ฯลฯ
2. พัฒนาด้านอารมณ์ การทำงานศิลปะเป็นกิจกรรมที่ได้แสดงออกอย่างเสรี เพลิดเพลิน สนุกสนานและภาคภูมิใจ ยังให้เกิดความมั่นใจในตนเองและแจ่มใสเบิกบาน
3. พัฒนาทางด้านสังคม ศิลปะเป็นกิจกรรมที่ช่วยเสริมสร้างความรู้สึกร่วมกันสร้างเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างเพื่อน ครูกับนักเรียน การแสดงออกทางศิลปะส่วนใหญ่นั้นสาระที่เกี่ยวข้องกับสังคมและสิ่งแวดล้อมรอบตัว
4. พัฒนาด้านสติปัญญา ศิลปะทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ แก้ไขปัญหาได้และคิดอย่างมีเหตุผล ทำให้เกิดความคิดริเริ่ม มีความเป็นตัวของตัวเอง
5. พัฒนาการด้านความรู้ การรับรู้
6. พัฒนาการด้านสุนทรีย์ศาสตร์
7. พัฒนาการด้านความคิดสร้างสรรค์
8. ศิลปะเป็นการระบายอารมณ์ที่เคร่งเครียด ความเกลียด ความกลัว ความกังวลใจ
9. ศิลปะเป็นวิธีจัดบมด้อย เช่น เด็กที่ขาดอายุไม่กล้าแสดงออกอาจแสดงความรู้สึกนึกคิดและความต้องการของตนเองด้วยการวาดภาพ ระบายสี ฯลฯ เมื่อผลงานได้รับการยกย่อง

ชมเชย เด็กจะค่อย ๆ รู้สึกตัวว่ามีความสำคัญกล้าแสดงตัวมากขึ้น

10. ศิลปะในทางบวก ในฐานะที่เป็นวิถีทางของการผ่อนคลายอารมณ์

ผลของศิลปะศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของผลระยะยาว ต้องใช้เวลาในการสั่งสมซึ่งผู้ให้ไม่เห็นผลทันที ไม่สามารถแปลผลเป็นตัวเลขได้ ศิลปะศึกษาสร้างสรรค์บุคลิกภาพ สร้างสรรค์คนให้มีคุณภาพให้แก่สังคมกิจกรรมศิลปะศึกษาเปิดโอกาสให้เด็กประสบความสำเร็จ ได้แสดงออกตามความสามารถของตนเอง สนองความต้องการทางอารมณ์และจิตใจ ซึ่งจะทำให้การพัฒนาการด้านอารมณ์ และจิตใจเป็นไปอย่างเหมาะสม นอกจากนั้นยังเสริมสร้างลักษณะนิสัยให้แก่เด็ก เช่น ความรักและชื่นชม กล้าแสดงออก ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ความตั้งใจ ความพยายามและสามารถจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างทักษะต่าง ๆ การทำงานร่วมกับผู้อื่น การรอคอยโอกาส ความมีระเบียบ ซึ่งขึ้นอยู่กับผู้จัดจะเลือกกิจกรรมหรือฝึกฝนเรื่องใด (สันติ คุณประเสริฐ และคณะ, 2535)

จากความหมายของกิจกรรมศิลปะดังกล่าวข้างต้นพอสรุปได้ว่า เป็นกระบวนการพื้นฐานที่จะกระตุ้นให้เด็กได้แสดงออก เป็นกิจกรรมที่สมาชิกสร้างขึ้นด้วยความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการ ซึ่งสะท้อนออกมาจากความต้องการและความเป็นตัวของตัวเอง

2.12 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยขอเสนองานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบุคลิกภาพ เก็บตัว-แสดงตัว กระบวนการกลุ่มและ กิจกรรมศิลปะ เรียงตามลำดับดังต่อไปนี้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการกลุ่มและ กิจกรรมศิลปะ

งานวิจัยในประเทศ

ยุทธศาสตร์ นันทราช (2525 อ้างถึงใน นางนุช พรสิงชัย, 2535) ได้ศึกษาเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสังคมศึกษาของนักเรียนที่มีบุคลิกภาพเก็บตัว-แสดงตัว โดยวิธีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 พบว่า นักเรียนที่เรียนโดยวิธีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ของกลุ่มที่มีบุคลิกภาพด้านแสดงตัว มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาสังคมศึกษาสูงกว่ากลุ่มที่มีบุคลิกภาพเก็บตัว กลุ่มนักเรียนที่มีบุคลิกภาพแบบเก็บตัวเมื่อได้รับการเรียนโดยวิธีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนและหลังการทดลอง แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

อุไร สิงห์โต (2521) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบุคลิกภาพด้านแสดงตัว - เก็บตัวกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนรัฐบาล 2 แห่ง คือโรงเรียนศรีราชาสมุทรและโรงเรียนอัสสัมชัญวิทยาลัย เครื่องมือที่ใช้คือแบบทดสอบวัดบุคลิกภาพของไอเซนค (Eysenck) และมาตราประมาณค่า พบว่า บุคลิกภาพด้านแสดงตัว-เก็บตัว มีความสัมพันธ์ทางบวกกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

ลัดดาวรรณ ณ ระนอง (2525) ได้ศึกษาทดลองใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อพัฒนาความมีวินัยในตนเองกับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนทุ่งมหาเมฆ กรุงเทพฯ โดยจัดโปรแกรมการฝึกกิจกรรมกลุ่ม 15 ครั้ง กับกลุ่มทดลอง ส่วนกลุ่มควบคุมเรียนตามปกติ ผลการทดลองพบว่า หลังการฝึกกิจกรรมกลุ่มแล้วนักเรียนที่ได้รับการฝึกมีวินัยในตนเองสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และกลุ่มทดลองมักจะพัฒนาการมีวินัยในตนเองสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ลาวัลย์ มหาทุมะรัตน์ (2529) ได้ศึกษาผลของการใช้กิจกรรมกลุ่มในการพัฒนามนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 24 คน กลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมกลุ่มละ 12 คน กลุ่มทดลองได้รับโปรแกรมการฝึกทั้งหมด พบว่า นักเรียนกลุ่มที่ได้รับการฝึกกิจกรรมกลุ่มมีมนุษยสัมพันธ์สูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้ฝึกกิจกรรมกลุ่มอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สรศักดิ์ รสชู (2530) ได้ทดลองใช้กิจกรรมกลุ่มที่มีต่อความสามานีกันหน้าที่พักเมืองดีของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนชุมชนบ้านศรีสะอาด อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน 24 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมกลุ่มละ 12 คน กลุ่มทดลองจะได้รับโปรแกรมการฝึกกิจกรรมกลุ่มทั้งหมด 12 ครั้ง ส่วนกลุ่มควบคุมไม่ได้รับการฝึกกิจกรรมกลุ่ม ผลการทดลองปรากฏว่า ความสามานีกันหน้าที่พักเมืองดีของนักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มสูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

มานะ สอนสารี (2530) ได้ทดลองการใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนชุมชนวัดธรรมจักร อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก จำนวน 24 คน โดยแบ่งเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมกลุ่มละ 12 คน โดยจัดโปรแกรมการฝึกกิจกรรมกลุ่มทั้งหมด 12 ครั้ง ผลการทดลอง ปรากฏว่า นักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มมีความคิดสร้างสรรค์ก่อนและหลังการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียน ที่เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มกับนักเรียนที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม

มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สุรสิทธิ์ บุญสกุลละ (2531) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ผลการชักกลุ่มสัมพันธ์ที่มีต่อการปรับตัวด้านสัมพันธภาพกับเพื่อนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ผลปรากฏว่า นักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์มีการปรับตัวด้านสัมพันธภาพ กับเพื่อนสูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ราตรี ทาผัด (2532) ได้ศึกษาผลการชักกลุ่มสัมพันธ์ที่มีต่อความเชื่อมั่นตนเองของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2531 โรงเรียนบ้านชัยพฤกษ์ อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย จำนวน 24 คน พบว่านักเรียนที่เข้าร่วมกลุ่มสัมพันธ์ มีความเชื่อมั่นตนเองสูงกว่าที่ไม่ได้เข้าร่วมกลุ่มสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สลักจิต คุ่มอ้อม (2534) ได้ทำการวิจัยเรื่องผลการชักกลุ่มสัมพันธ์ที่มีต่อการปรับตัวทางสังคมของนักเรียนที่มาจากครอบครัวหย่าร้างชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ผลปรากฏว่านักเรียนที่เข้าร่วมกลุ่มสัมพันธ์ มีการปรับตัวทางสังคมสูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้เข้าร่วมกลุ่มสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

อดุลย์เดช ตียะบุตร (2534) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ผลการชักกลุ่มสัมพันธ์ที่มีต่อมนุษยสัมพันธ์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ปีการศึกษา 2533 โรงเรียนรัชพิสัยพิทยาคม อ.รัชพิสัย จ.หนองคาย จำนวน 42 คน ผลปรากฏว่า นักเรียนกลุ่มทดลองหลังจากเข้าร่วมกลุ่มสัมพันธ์มีมนุษยสัมพันธ์สูงกว่าก่อนการเข้าร่วมกลุ่มสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และนักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ มีมนุษยสัมพันธ์สูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

บุญเดือน บัณเสง (2535) ได้ศึกษาผลการชักกลุ่มสัมพันธ์ที่มีต่อความรับผิดชอบของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ปีการศึกษา 2534 โรงเรียนบ้านวังตาคราษณ์อุทิศ อ.วังทอง จ.พิษณุโลก จำนวน 24 คน พบว่า นักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์มีความรับผิดชอบสูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

ธวัชชัย ใจเย็น (2535) ได้ศึกษาผลของการชักกลุ่มสัมพันธ์และผลของการให้คำปรึกษาแบบกลุ่มที่มีต่อความมีวินัยในตนเองของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ปีการศึกษา 2534 โรงเรียนลองวิทยา อ.ลอง จ.แพร่ จำนวน 30 คน พบว่านักเรียนที่ได้รับการให้คำปรึกษาแบบกลุ่มมีความมีวินัยในตนเอง แตกต่างกับนักเรียนที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม และไม่ได้รับคำปรึกษาแบบกลุ่ม

นักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ กับนักเรียนที่ได้รับการปรึกษาแบบกลุ่มมีความมีวินัยในตนเอง ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สาตินี บุรตม (2523) ได้สร้างแบบฝึกหัดภาพที่มีประสิทธิภาพต่อการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์สำหรับเด็กปฐมวัย ผลการวิจัยพบว่า แบบฝึกหัดที่สร้างขึ้นมีประสิทธิภาพในการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ เนื่องจากหลังการทดสอบด้วยแบบวัดความคิดสร้างสรรค์โดยอาศัยรูปภาพเป็นสื่อ แบบ ก. ของ ดร.อี.พอล ทอร์แรนซ์ ตัวอย่างประชากรที่ได้รับการฝึกหัดภาพ ในด้านความคิดคล่องแคล่ว ความคิดริเริ่มและความคิดละเอียดลออ มีพัฒนาการสูงขึ้นทุกด้าน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

งานวิจัยต่างประเทศ

บากเลย์และอีแวน (Bagley and Evan, 1975) ได้ศึกษาความภาคภูมิใจในตนเองของนักเรียนที่มีลักษณะเก็บตัว - แสดงตัว กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาเป็นเด็กนักเรียนที่มีอายุ 14-15 ปี เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสำรวจบุคลิกภาพของไอเซนค (Eysenk) พบว่านักเรียนที่มีลักษณะเก็บตัว-แสดงตัวมีความภาคภูมิใจในตนเองแตกต่างกันและนักเรียนที่มีลักษณะแสดงตัว มีความภาคภูมิใจในตนเองสูงกว่านักเรียนที่มีลักษณะเก็บตัว

ริชาร์ดสัน และฮอลเวิร์ท (Richardson and Hollworth, n.d. อ้างถึงใน Evans, 1964) ได้ทดลองสอนเรียงความภาษาอังกฤษกับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 และมัธยมศึกษาปีที่ 2 โดยแบ่งนักเรียนออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มควบคุม สอนโดยวิธีแบบเก่า กลุ่มทดลองใช้กระบวนการกลุ่ม ผลปรากฏว่ากลุ่มทดลองมีเจตคติต่อการเรียนดีกว่ากลุ่มควบคุม และเรียนเนื้อหาได้มากกว่า

เดอร์ชมิทท์ (Durschmidt, 1978 อ้างถึงใน บุญเตือน ปันแสง, 2535) ได้ทำการศึกษาผลการใช้กระบวนการกลุ่ม เพื่อพัฒนาความเข้าใจในตนเอง นักศึกษาในกลุ่มทดลองมีจำนวน 38 คน ได้รับการเข้าร่วมกลุ่มการสัมมนาที่เปิดโอกาสให้แต่ละคน ได้แสดงศักยภาพอันแท้จริงของตนเอง ส่วนกลุ่มควบคุมจำนวน 63 คน เรียนตามปกติ ผลปรากฏว่าในการเปรียบเทียบกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลองแล้ว กลุ่มทดลองมีการยอมรับตนเอง (Self Acceptance) ดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนการเข้าใจในตนเองของทั้งสองกลุ่มไม่แตกต่างกัน

เล็กซ์ (Lex, 1973) ได้ทำการศึกษาโดยการทดลองกับนักศึกษาชั้นปีที่ 1 ของมหาวิทยาลัยยอร์ฮันเนียวินา ให้กลุ่มควบคุมได้รับการสอนแบบเก่า กลุ่มทดลองใช้วิธีการสอนแบบกลุ่มสัมพันธ์ ผลการทดสอบก่อนและหลังสอน พบว่า กลุ่มทั้งสองมีความแตกต่างกันอย่างไม่มีนัย

สำคัญทางสถิติ แต่ก็พบว่ากลุ่มทดลองมีความพอใจงานประสบการณ์ที่ได้รับและยินดีร่วมกิจกรรม นอกจากนี้นักเรียนกลุ่มทดลองยังมีความต้องการที่จะเรียนแบบกลุ่มสัมพันธ์อีก

เอสเคนนาซี (Eskenazi, 1987 อ้างถึงใน อคุลย์เดช ตียะบุตร, 2534) ได้ทำการศึกษาเรื่องกลุ่มแนะนำการศึกษาด้านอาชีพในระดับท้องถิ่นกับรูปแบบที่มีประสิทธิภาพของกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหารูปแบบที่มีประสิทธิภาพของกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ รูปแบบที่ได้เสนอในการศึกษาครั้งนี้คือ ระบบการติดต่อสื่อสารในกลุ่ม การเห็นคุณค่าของการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นเพื่อผลสำเร็จของกลุ่ม และการยอมรับของสมาชิกแต่ละคน ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบทั้งสามเป็นรูปแบบที่มีประสิทธิภาพ และยังมีความสัมพันธ์ร่วมต่อความสำเร็จของกลุ่มให้คำแนะนำการศึกษาด้านอาชีพอีกด้วย

เคลลี (Kelley, 1983 อ้างถึงใน Lowenfeld and Britain, 1987) ได้ศึกษาเปรียบเทียบผลของการฝึกตามแบบแผนการเสริมสร้างประสบการณ์ทางศิลปะ เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางศิลปะเป็นเวลา 10 สัปดาห์ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ผลการวิจัยปรากฏว่าจากแบบทดสอบวัดความคิดสร้างสรรค์ด้วยรูปภาพของทอแรนซ์ (Torrance Figural Tests of Creative Thinking) ที่ใช้วัดก่อนฝึกและหลังฝึกเด็กที่เข้าร่วมแผนการฝึกเสริมสร้างประสบการณ์ทางศิลปะเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ทางศิลปะกับเด็กที่ไม่ได้เข้าร่วมตามแผน มีค่าเฉลี่ยความคิดริเริ่มและความคิดละเอียดละออแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากการศึกษาทฤษฎีต่าง ๆ และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องจะเห็นได้ว่ากระบวนการกลุ่มและกิจกรรมศิลปะ มีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพเก็บตัวของนักเรียน เพราะบุคลิกภาพเก็บตัวเป็นลักษณะของบุคคลที่ชอบเก็บตัว เป็นคนเงียบ แยกตัวจากผู้อื่นและปรับตัวยาก

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจอย่างยิ่งที่จะใช้กระบวนการกลุ่มและกิจกรรมศิลปะ เพื่อพัฒนาบุคลิกภาพเก็บตัวและนำผลวิจัยที่ได้ไปเป็นแนวทางแก่ครูผู้สอนและครูแนะแนว ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องกับเด็ก